

פרק ל"ז תורה.

[א] אלה תולדות יצחק (בראשית כה יח). וזיה כה אמר הי אלהי ישראל בעבר הנהר וגוי (יהושע כד ב). ה) בוא וראה מה הבנים כשרים מתנה גדולה הן, את מוצא כמה גדולה נתן הקביה לאברהם, שנאמר ואעשך לגוי גדול וגומר ואברכה סברכך וגומר (בראשית יב בוג). ז) וספני שלא היה לו בן (שם טו ח), התחיל אומר להביה במה אדע כי אירשנה. מה הנייה שנתת לי כל טובה שבעולם ובנים לא נתתי לי, שנאמר הי אלהים מה נתן לי וגוי (שם שם ב). אמר לו הקביה אני נתן לך, שנאמר להנחיל אוהבי יש (משלי ח כא), [וכתיב] טוב ינחיל בני בנים (שם יג כב), לפיכך נתן לו מתנה גדולה את יצחק, שנאמר ואתן לו את יצחק (יהושע כד ג). ומה ראה לוטר הי אלהים מה נתן לי, אלא מתחילה היה אברהם (ג) אסטרולוגין, והיה רואה במזלות שאינו מוליד, לא הוא ולא שרה, אף כל האסטרולוגין היו רואין כך, התחיל אומר להקביה רבשיע איפשר לי שאני מוליד, שאף הכל אומרים כך ולא האמנתי עד שראיתי אף אני במזל, אמר לו הקביה אל תסתכל עוד בדברים הללו, ז) צא לך מן המידה הזו, שנאמר ויוצא אותו החוצה וגוי (בראשית טו ה). ומה אמרו לך הכל אברם אינו מוליד ושרי אינה יולדת, שנאמר ושרי אשת אברם לא ילדה (בראשית טו א), אימתי אתם מולידין, ולא יקרא עוד את שמך אברם וגוי (שם יז ה), אף שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי וגוי (שם שם טו). ה) הוי אברם אינו מוליד, אבל אברהם מוליד שרי אינה יולדת, אבל שרה יולדת, שנאמר ותהר ותלד שרה וגוי (שם כא ב), לכך נאמר ¹) אלה תולדות יצחק וגומר: [ב] ו) ד"א ואלה תולדות יצחק, וזיה עטרת זקנים בני בנים וחפארת בנים אבותם (משלי יז ו), יש בנים טובים נותנין עטרה לאבותם, ויש בנים רעים נוטלין עטרה מאביהם, שנאמר וירא חם וגוי (בראשית ט כב), אבל שם יופת ויכסו את ערות אביהם (שם שם כג). ישמעאל עובד

¹) אלה תולדות יצחק. סי' דכ"ט סיפא דקרא חכמה הוליד את יצחק לשי' שחוסף לו חום סי'. זכו תולדות יצחק זכור גם לי.

הערות וחקונים

[פ'ל"ז] ה) בוא וראה מה הבנים כשרים מתנה גדולה הן, זה ליתא בכ"י ושם הני' בא וראה הגדולה שנתן הקביה לאברהם באותה שעה. ז) וספני שלא היה לו בן התחיל אומר להקביה במה אדע. כ"י מיר התחיל אברהם שמה וה"ך לו בא הכשורה שני' וילך אברהם כאשר דבר אליו וגוי והתחיל אומר להקביה מה הנאת יש לי באלו הברכות כולם, הן לי לא נתת זרע, א"ל הקביה שאל ואתן לך, ויאמר אברהם הי אלהים מה נתן לי וגוי אמר לו הקביה אתן לך שיש לי מה ליתן לך הרבה טובה צפנתי לך, שנאמר להנחיל אוהבי יש וגוי וכתיב טוב ינחיל בני בנים. לפיכך נתן לו הקביה את יצחק, שנאמר והרבה את זרעו וגוי, סכלל שלא נתן לו רבוי זרע אלא יצחק, שנאמר כי ביצחק יקרא וגוי, א"ל הקביה חבט נא השמיסה גוי מיר והאמין בהי' וגוי. ג) אסטרולוגין סי' חוזת כוכבים Astrolog. ד) צא לך מן המידה הזו, ר"ל מאצטנינות שלך, הוא מגמרא שכת' קנ"ו ע"א ונדרים ל"א ע"ב. ה) הוי אברם אינו מוליד אבל אברהם מוליד, שרי אינה יולדת אבל שרה יולדת, הוא סב"ר פס"ד כש"ר' שמואל בר' יצחק וסובא בילקוט רסו ע"ו וברשי' על התורה. ו) ד"א ואלה תולדות וזיה עטרת זקנים

ע"א, אבל יצחק שה עולתו של הקביה, נתן עטרה לאביו, אלה תולדות יצחק. ראובן, פחו כמים וגוי (שם סט ד), ויוסף מהרו ועלו אל אבי וגוי (שם סה ט). אבשלום והכיתי את המלך לבדו (שיב יז ב). ושלמה והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגוי (מיא א לג). עמד יחזקיה והוסיף על העבודה, שנאמר ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו (סיב יח ג). הוי עטרת זקנים בני בנים, אלה תולדות יצחק: [ג] ד"א אלה תולדות יצחק. ושיה לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישעי סיה כג), למה, כי זרע ברוכי ה' הטה וגוי (שם שם). לא יגעו לריק, זה אברהם ושרה שהרבה יגעו עד שנתן להם יצחק, ולא ילדו לבהלה, שאילו הניחוהו אצל ישמעאל היה הורגו, שנאמר ותרא שרה וגוי (בראשית כא טז), ואין מצחק אלא שהיה מבקש להורגו, שכן שלמה מפרש כמתלהלה הוירה זקים וגוי כן איש רמה את רעהו ואמר הלא מסחק אני (משלי כו יח ויט). אמר הקביה אם הורגו מנין עולמי עומד, התחילה שרה אומרת גרש האמה וגומר (בראשית כא י), אלה תולדות יצחק: [ד] ד"א אלה תולדות יצחק. והרי כבר נאמר אלה תולדות ישמעאל (בראשית כה יב), וכאן אלה תולדות יצחק בן אברהם, יכול שניהם דוסיים, חס ושלום, ושיה כי יודע ה' דרך צדיקים וגוי (תהלים א ו). ח) משל לתרכא (שי' תרגום חלב תרכא) של חסור שנפל לשמן ורד, אעפ"י שנעשה ריחו יפה משמן הורד, אלא סופו חוזר לסריותו כטות שהיה, כך תרכא של חסור זה הגר המצרית, שנאמר בהן אשר בשר חסורים בשרם וגוי (יחזקאל כג כ), ט) נדבקה עם אברהם וילדה לישמעאל, [וכתיב] אלה תולדות ישמעאל [בן אברהם], אלא סופה חורה לסריותה, שנאמר ותקח לו אמה אשה מארץ מצרים (בראשית כא כא), שהיתה הגר מצרית, אבל ראה מה אברהם מצווה בשבילו לאליעזר אם לא אל בית אבי וגוי (שם כד לח). לפיכך אלה תולדות יצחק וגוי, אבל ישמעאל אלה תולדות ישמעאל אשר ילדה הגר המצרית וגוי (שם כה יב): [ה] ד"א ואלה תולדות יצחק בן אברהם [אברהם הוליד את יצחק.] וכי אני יודע שאברהם הוליד את יצחק,

הערות ותקונים

בני בנים. עיין תנחומא תולדות אות א' נמצא ג"כ דרשת על הכתוב הזה כמגנן אחר ע"ש הערה א'. ז) ואין מצחק אלא שהי' מבקש להורגו. עיין ביד פנ"ג אות י"א. ח) משל לתרכא הוסיף מהר"ם די לונאנו "תרגום חלב תרכא", וכן הוא בל"ם ובל"ע ומורגל בתרגומים עיין ערוך השלם ערוך תרב. ט) נדבקה עם אברהם וילדה לישמעאל וכתיב אלה תולדות ישמעאל בן אברהם. בכ"י נוסף אחר זה, מה כתיב בתריה אשר ילדה הגר המצרית, מה ת"ל אשר ילדה הגר המצרית, אלא להודיענו כי כל עורב למינו, וסוף שחור לסריות אמו, שני' ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (בראשית כא כ"א), חורה לעיקרה, מסקום מולדת אבותיה נשא אשה, וכן צויה אברהם לאליעזר עבדו, שנאמר ואשביעך וגוי כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראשית כ"ד ג' ד'). ואף העבד כך אמר להם כשהחזיר הריבור להם אמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם שם ל"ח), לכן במו הכתובים זה אצל זה ואלה תולדות ישמעאל וגוי ואלה תולדות יצחק וגוי. י) וכי אני יודע שאברהם הוליד את יצחק. בכ"י סן אנ"ב נוסף אחר זה אלא

(י) איר חנניה רבה משל ליונה שהיו הנצים והעורבים רודפים אחריה, ברתה מהן ונכנסה וישבה על קינה, והי בני אדם אומרים ביצים הללו מן הנץ הן, וזה אומר מן העורב הן, איל אחד כל זמן שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן, אם של נץ הן, אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין, ואתם יודעין מסי הן, כך נטלטלה שרה פעמים הרבה, אצל פרעה, אצל אבימלך (י) כך התחילו אומרים לא עיברה אלא מפרעה, ואלו אומרי לא עיברה אלא מאבימלך, אמר להן הקביה (יסכרו) (יסכרו) פי דוברי שקר (תהלים סג יב), המתינו עד שתלד, ואתם רואין למי הוא דומה, מיד צוה הקביה למלאך הסמונה על צורת הולד, אמר לו אל תצור אותו דומה לאמו אלא לאביו, שידעו הכל שאינו אלא מן אביו, מיד יצא דומה לאביו, לכך נאמר אלה תולדות יצחק בן אברהם [אברהם הוליד את יצחק]:

פרק ל"ח נביאים.

[א] והמלך דוד זקן בא בימים (מיא א א) ושיה קווי ה' יחליפו כח (ישע' מ לא), ה' אמרו רבותינו שלש עשרה שנים עשה דוד חולה ומוטל במטה, ושבעה כרים היו מחליפים סתהתיו בכל יום, נ' ממה שהיו מססין, שנאמר יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה סתתי כדמעתי ערשי אמסה (תהלים ו ז), אלו שלש עשרה שנים שהיה סתוסר, נ' בשביל שעשה אותו מעשה, וכל שונאיו היו אומרים אימתי הוא מת זה שנאמר אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבר שמו (שם מא ו), ד' עד שביקש רחמים מלפני הקביה, ואמר לפניו רבונו של עולם ה' העמידני בשביל בית המקדש שמסר

הערות ותקנים

שרמות של זה כדמותו של זה, ומעשים של זה כמעשים של זה, ונכרותו של זה כנכרותו של זה, וחכמתו של זה כחכמתו של זה, וקטנותו של זה כקטנותו של זה, וענותותו של זה כענותותו של זה, וחסידותו של זה כחסידותו של זה וקולו של זה כקולו של זה, והכל יודעים שאברהם הוליד את יצחק, ועיין תנחומא הנרמז סכבר תולדות אית א' י"ח איר חנניה רבה, משל ליונה, בכ"י מן אניב הובא ג"כ. הטשל אבל לא בשם ר' חנניה ומובא שם משלן משל ליונה, ומשוה קצת מאשר לפנינו. (י) כך התחילו אומרים לא עיברה אלא מפרעה כו'. עיין בתנחומא שם תולדות אית א' :

[פ"ל"ח] (ה) אמרו רבותינו שלש עשרה שנים עשה דוד חולה. נעלם ממני אנה מצא המסדר זה בדברי חז"ל. והנה המאמר מאג"ב הובא בראשית חכמה שער התשובה פרק ג' (דפוס אמסטרדאם דף קכ"ט ע"א) והביא כתנא דבי אליהו נמצא אצלינו בכתב יד, והוא הכתב יד מן אנ"ב אשר הי' לפניו הסכונה מן המעתיק, "סדר אליהו רבה" והארכתיו מזה בסכוא הספר. נ' ממה שהי' מססין. בכ"י מן אניב טרוב אורם שהיה מוצץ מנופו הה"ר ערשי אמסה, ובעל ראשית חכמה הביא טרוב ארס שהיה מטה מנופו נשתבש המלה במקום, ארסי שפי' דם נעשית, ארסי. ג' בשביל שעשה אותו מעשה. בכ"י נוסף, דבת שבע. ד' עד שביקש רחמים מלפני הקביה. שם הגי' וכשמע דוד כן נתן נפשו בתפלה וברחמים ובתחנונים וביקש מלפני הקביה. ה' העמידני בשביל בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא כו' שאעמוד מן המטה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש שנאמר כו'. האממר קשה הבנה שביקש שיעמוד בשביל בית המקדש שמסר לו שמואל. רק הכוונה על פי מאמרו כמדרש שמואל פט"ו אות ג' ועתה היצור ר' ירמ' בשיד שמואל ב"ר יצחק מגילת בית המקדש שמסר הקביה למשה בעטירתו וכו', עמר משה ומסרה ליהושע בעטירה וכו', עמר יהושע ומסרה לזקנים בעטירה וכו', עמרו

לי שמואל הנביא, ו) אלא בבקשה ממך תן לי קימ"יאטון, שאעמוד סן המטה הוה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש, שנאמר ואתה הי חנני והקימני ואשלמה להם (שם שם יא), הקימני מן המחלה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש, מיד שמע הקב"ה את תפילתו ועמד מן המטה, שנאמר ויקם דוד המלך על רגליו (דה"א כח ב), והיכן אדם עומד לא על רגליו, ומהו על רגליו, אלא שנרפא ונעשה בריא ועמד ברגליו מאחר כל אותן השנים, ז) ומסר להן מגילת הבית, הכל בכתב מיד הי עלי השכיל (שם שם יט), ואומר ויתן דוד לשלמה בנו את תכנית האולם וגומר ותכנית כל אשר היה ברוח עמו (שם שם יא יב), לפיכך נאמר וקוי הי יחליפו כח : [ב] (ט ד"א והמלך דוד זקן. ושיה למען ירכו ימיכם וגו' (דברים יא כא), (ואברהם) (והמלך דוד) זקן בא בימים, אלו ימי עולם הבא, שנאמר שבתו בכית הי כל ימי חייו (תהלים כו ד), לעולם הבא שאין בהם טעם מות, שנאמר בלע המות לנצח וגוי' (ישע"י כה ח), ללמדך שבעולם הוה אף מלאכי השרת בוכין על הצדיקים למעלה, כשם שבוכין בני אדם למטה, ולעתיד לבא אין עוד בכיה, שנאמר ומחה הי [אלהים] דמעה מעל כל פנים (שם שם). ואין פנים אלא מלאכי השרת, שנאמר ודמות פניהם פני

הערות ותקונים

זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה כו', עמדו נביאים ומסרוה לרוד בעמידה כו', עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה, ואתה הי חנני והקימני ואשלמה להם (תהלים מ"א י"א). הכל בכתב מלמד שנתנה במסורת. והבאתי שם בהערה י"ז כי המאמר נמצא לנכון בירושלמי מגילה פ"א ה"א (דף ע' ע"א) ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יוחנן (הוא שם האומר כמו שהובא במדרש שמואל) מגילה שמסר שמואל לרוד ניתנה להדרש מ"ם הכל בכתב זו המסורת כו', וסוזה תבין המאמר באג"ב רבש"ע העמידני בשכיל בית המקדש שמסר לי שמואל זצ"ל בשביל מגלת בית המקדש וביקש שיעמוד סן המטה ואשלים לכם מגילת בית המקדש. שהי' בעמידה וסיים באג"ב שם שני' ואתה הי חנני והקימני ואשלמה להם ומסרש הקימני סן המטה ואשלם להם מגילת בנין בית המקדש ופי' ואשלמה ואמסור ואשר כתבתי במדרש שמואל שם הערה ט"ז ואתה הי חנני והקימני ואשלמה לחם נעלם ממני איך דייק מוח שמסרה בעמידה וכאמת דייק סן והקימני. ו) אלא בבקשה ממך תן לי קימ"יאטון, המלה אין לה שחר וככ"י סן אג"ב ובראשית חכמת שם בבקשה ממך חוקני ואמצני והקימני מכמה זו לשלום, ובעל עץ יוסף רחק לפרש המלה קימ"יאטון מלשון נתעדן הכשר נתשטפו הקמטין (כ"ב ק"ב ע"א) ופי' תן לי שיתשטפו הקמטין. ז) ומסר להן מגילת הבית, בכ"י מגלת בית המקדש: וזה שפיים והביא הכתוב הכל בכתב מיד הי עלי השכיל, כמו שמובא בירושלמי ומדרש שמואל שם לרא"י שנתנה במסורת. ח) ד"א והמלך זקן ושיה למען ירכו ימיכם, המאמר לפנינו מקוטע ונמצא לנכון בכ"י סן אג"ב וכך איתא שם : ד"א והמלך דוד זקן בא בימים, ושיה למען ירכו ימיכם (דברים י"א כ"א), אם תהי' והירידים במצוה ובמעשים טובים אחם ובנינם ירכו ימיכם, כמ"ש ואברהם זקן, וכתוב והמלך דוד זקן, בא בימים בימי העולם הבא שאין תכלית להם וטוף, שנאמר למען יאריכוני ימך' (דברים ה' ט"ו), לעולם שכלו ארוך, ולמען יטב לך (שם שם) לעולם שכרו טוב, וכאן בקש דוד ואמר אתה שאלתי מאת הי אותה אבקש שבתו בכית הי וגו' (תהלים כ"ו ד'), ואומר כי טוב יום בתצריך מאלף (תהלים פ"ד י"א) כי טוב יום בעוה"ב מאלף בעוה"ו. לתוות כנועם הי (תהלים כ"ו ד') שאין בו טעם מות, שנאמר בלע המות לנצח ומחה הי דמעה מעל כל פנים (ישע"י כ"ה ח'), ללמדך שבעוה"ז אפילו מלאכי השרת בוכין בהאסף נשמתו של צדיקים, כשם שבוכין בני אדם, שנאמר הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכוין (ישע"י ל"ג ז), ולעתיד

אדם וגוי (יחזקאל א י). לפיכך והמלך דוד זקן. [ג] ט) [ד"א והמלך דוד זקן בא בימים] ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו (מ"א א א). עליו אמר שלמה שכתי וראה תחת השמש וגוי (קהלת ט יא) אתמול. ויטהר דוד וירץ המערכה וגוי (ש"א יז טח). ועכשיו יורד ועיף, שנאמר ויעף דוד (ש"ב כא טו). אתמול מלבישין אותו, והוא אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי (ש"א יז לט), ממה שהיה זריו וגופו חם עליו, ועכשיו ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו, שנצטנן גופו מפחדו של מלאך, כשהטעה אותו מלאך השטן, ומנה את ישראל, באותה שעה וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתיה וכשהשחית [ראה ה' וינחם על הרעה (ד"ה"א כא טו)], מה עשה המלאך אמר יודע אני שהקביה נתמלא עליהם חיסם, אם הולך אני והורגן קיסעה קיסעה, עכשיו הוא מכלם בידי אלא הרי אני הורג כאת מהן הרבה, כדי שיראה וירחם עליהן, כיון שהלך והרג מהן שבעים אלף איש מיר וכהשחית ראה ה' וינחם על הרעה וגוי, דברי ר' יהודה, ור' נחמיה אומר מה הוא ראה ה', וינחם (ה') על הרעה (ד"ה"א שם), אלא הלך לו המלאך וישב לו כהר המוריה, ואמר לפניו רבשיע כן התנית ברית עם אברהם אביהם. שכבש רחמיו לעשות רצונך בעולם הזה, לא כך אמר לפניך ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כד יד), י' כשם שהיה לי להשיב לפניך ולומר, אתמול אמרתי לי כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כא יב), ועכשיו אתה אומר קח נא וגוי (שם כב ב), היה לי זכות להשיב לפניך

הערות ותקונים

לכוא אין בכיה ואין צרה ואין חרפה ואין ראגה. שנאמר וחרפת עמו יסור (סמני) [מעל כל הארץ] (ישעי' שם), ואומר ומחח ה' רמעה מעל כל פנים (שם שם), כל מי שיש לו פנים אלו מלאכי השרת שיש להם פנים, שנאמר ורמות פניהם פני אדם (יחזקאל א' י'), לפיכך כתוב והמלך דוד זקן בא בימים. ט) ד"א והמלך זקן וגוי עליו אמר שלמה. תקנתי ד"א והמלך דוד כמיו שהוא לנכון בכי ושם איתא כך: ד"א והמלך דוד זש"ה שבתי וראיתי תחת השמש כי לא לקלים הסרוץ ולא לגבורים המלחמה אמר שלמה כשבא גליה המלשתי היה אבי נער [שנ'] ויטהר דוד וירץ המערכה לקראת המלשתי (ש"א יז מ"ח), וכשעזבו כוחו ובא סתנה מלשתיים על ישראל [בתוב] וירד דוד ועבריו עמו וילחמו את פלשתים ויעף דוד (ש"ב כ"א ט"ז), לפיכך אמר שלמה כי לא לקלים הסרוץ ולא לגבורים המלחמה, ולא עוד אלא כשהלכישו שאול סדיו, אמר לו לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי (ש"א יז ל"ט), בשביל שהיה בו חמימות גדול, ועכשיו ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו, מפני שאחזהו צנה טרוב פחד המלאך שראה כנגרו, שנאמר כי נבעת (מלפני המלאך) [מפני חרב מלאך ה'] (ד"ה"א כ"א ל') כשהסית אותו המלאך ואמר לו לך סנה את ישראל (ש"ב כ"ד א) זרה אף ה' עליו ורצה לשלוח כם מלאכי חבלה להשחיתם, וישלח שם מלאך של רחמים, שנ' וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתיה. (ד"ה"א כ"א ט"ז), אמר המלאך יודע אני שהקב"ה מלא עליהם חיסם, אם אני הורג בהם קיסעה קיסעה, לא יחזור כם עד שאכלם כודם. אלא, הריני נוטל כהם ואכלה בהם, אולי יתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם, באותה שעה נפלו שבעים אלף, שנאמר וכהשחית ראת ה' ינחם על הרע דברי ר' יהודה, ור' נחמיה אומר מה ראה מלטה כשבא המלאך בגרון ארונה עמד ואמר רבש"ע איה הברית והשבועה שהתנית עם אברהם בכסום הזה, ואת העקרה שעקר את יצחק בנו ע"ג הסוכה, וקרא למקום הזה ה' יראה, באותה שעה ראת ה' וינחם על הרעה, ראה עקידתו של יצחק באותו מקום, לפיכך וינחם על הרעה: וכוה נשלם שם הפרשה ולא נמצא יותר, ומתחיל אחר זה פרשת כתובים שיר למעלות. י' כשם שהי לי להשיב לפניך ולומר

ולא אמרתי כלום, אלא עשיתי עצמי כאלם ועשיתי רצונך, כך כל זמן שיהיו בני חוסיין לפניך ויש לך זכות על שחטאו לך, שתהא סכבש את חמתך, ולא תפרע מהם, אלא שתהא זוכר עקדתו של יצחק ומרחם עליהם, אמר לו המלאך ולא כך התנית עמו ועכשיו אתה סכלה אותך, שנאמר ראה הי וינחם על הרעה (דהיא שם), מה ראה, עקדתו של יצחק ראה, ונתרחם עליהם, יא) לפיכך אמר שלמה נהם ככפיר זעף מלך וגוי (משלי יט יב):

פרק ל"ח בתובים.

[א] ה) שיר למעלות אשא עיני (ההלים קכא א). ושיה ונתנך הי לראש ולא לונב והיית רק למעלה ולא תהי למטה (דברים כח יג), אשריהן ישראל בזמן שהן עושין רצונו של הקביה, הוא מעלה אותן כמלאכי השרת, שנאמר והיה אם שמוע תשמע וגוי ונתנך הי אלהיך עליון על גויי הארץ (שם שם א). והיית למעלה אין כתיב כאן אלא רק למעלה, מהו רק מיעוט, פעמים שאתם למעלה, אימתי בי תשמע (בקול הי) [אל מצות הי אלהיך] וגוי (שם שם יג). ואם לאו פעמים שאתם למטה, כשאין אתם עושין רצונו, שנאמר הגר אשר בקרבך וגוי ואתה תרד מטה מטה (שם שם מג). ז) וכך הבטיח הקביה לאברהם, מתחילה הכט נא השמימה וגוי (בראשית טו ה), ובמקום אחר הוא אומר והיה זרעך כעפר הארץ (שם כח יד), אם ככוכבים למה כעפר הארץ, אלא אמר לו בשעה שבניך עושין רצוני, כשם שהכוכבים עליונים על כל העולם, כך בניך עליונים על הכל, וכשאין עושין רצוני כשם שהעפר למטה, והכל מדיישין אותו, בן הן, שנאמר כי איבדם מלך ארם וישימם כעפר לרוש (טב יג ז), אמר לו וכך אתה מניח, אמר לו לאו מעמידן אני, שנאמר התנערי מעפר וגוי (ישעי' נב ב), אמרו לו הדורות.

הערות ותקונים

אחמול אמרת לי כו'. עיין ב"ר פנ"ו אות ח' ופסיקתא דר"כ פסקא בתרש השביעי (דף קנ"ד ע"א) ותנחומא הקדום סוף וירא, ובתנחומא הנרפס מכבר סוף וירא. יא) לפיכך אמר שלמה נהם ככפיר ועם מלך. לא ארע מה שייכות להכתוב הזה לכאן וככ"י איננו כמו שהבאתי בהערה ט':

[ב] ה) אשריהן ישראל כו', בכ"י סן אניב נשתנה הנוסח אשריהם ישראל בשעה שהם עושים רצונו של מקום הוא מעלה אותם על כל האומות שבעולם שנאמר (ועתה) [והיה] אם שמוע תשמע וגוי ונתנך הי עליון וגוי, ובאו עליך כל הכרכות האלה וגוי (דברים כ"ח ח'). ז) וכך הבטיח הקביה לאברהם, מתחלה הכט נא השמימה כו'. בכ"י הגי נשתנית: בא וראה כמה הבטחות הכטחתי לאברהם אביכם, כתחלה אמרתי לו הכט נא השמימה וכו', ואח"כ אמרתי ליעקב והיה זרעך כעפר הארץ, אם ככוכבים כה צריך לומר כעפר, אלא כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום הם עליונים על כל האומות ככוכבים שהם עליונים על כל העולם כלה, שנאמר ונתנך הי עליון על כל וגוי ואומר ולתתך עליון וגוי, וכשאין עושים רצונו של מקום הם נתונים כעפר בין הרגלים שהכל רשון כהם שני וישימם כעפר לרוש, ולא עוד אלא כל זמן שעושים רצונו של מקום הם גבוהים כמלאכי השרת, ומפני מה מלאכי השרת גבוהים, מפני שהם עושים רצונו, שני גבורי כח עושי דברו ואומר ברכו הי כל צבאיו וגוי הא למדת שאין המלאכים גבוהים אלא בשביל שעושים רצונו של מקום, וישראל כשעושים

הללו רבון כל העולמים (ג) הרי הגיע סקרסים (פ"י קץ וזמן), לפיכך אמר דוד שיר למעלות אשא (תהלים קכא א), שאתה מעליני, שנאמר עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ (שם שם):

פרק מ' תורה.

[א] (ה) ויהי כי זקן יצחק (בראשית כו א). עשרים דור עד אברהם אין כתיב בהן זקנה אלא בו, שנאמר ואברהם זקן (שם כו א), ועמד יצחק אף הוא ויהי כי זקן יצחק (שם כו א), עמד יעקב אף הוא, שנאמר ועיני ישראל כברו מזוקן (שם מח י), וז"ה יראה אל עבדיך מעליך והדרך על בניהם (תהלים צ טו). ואין הדרך אלא זקנה, שנאמר תפארת בתורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ כט). (ג) אברהם זכה את בנו בחמשה דברים, ששנו רבותינו האב זוכה לבן בחמשה דברים, (ג) בנוי, [כתואר, בעושר, ובגבורה, ובחכמה, וכן ליצחק, וכן ליעקב, וכן יעקב ליוסף, ביוסף נרמה בנוי וכתואר, שנאמר ויהי יוסף יפה תואר (בראשית לט ו). בחכמה, שנאמר הנה בעל החלומות הלזה בא (שם לו יט). הרי נוי ותואר וחכמה. וביצחק כתיב מי איש הלזה (שם כד סה), מה הלזה האמור ביוסף בנוי בחכמה, אף הלזה האמור ביצחק בנוי בחכמה, ומה יוסף עמד בגבורתו נגד כל

הערות ותקונים

רצונו של מקום הם למעלה ממלאכי השרת שנ' והיית רק למעלה, ואין למעלה אלא מלאכי השרת שנ' שרפים עומדים ממעל לו, וכשארין עושים רצונו של מקום הם יורדים תחת האומות שבעולם, שנאמר הגר אשר בקרבם יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרר מטה מטה, לפיכך אמר דוד שיר למעלות אשא עיני וגו': ואח"כ מתחיל פרשת חזרה ויהי כי זקן יצחק. (ג) הרי הגיע תקופת סהר"ט די לונגאנו הוסף, פ"י קץ וזמן" והמלה יוגית ופ"י סוף קץ ותכלית עיין ערוך השלם ערך סקס. ובכ"י ליתא זה כמו שהבאתי בהערה שלפניה.

[פ"ב] (ה) ויהי כי זקן יצחק, עשרים דור בו' לקוח מן תנחומא הקרום תולדות אבות ז' והעירותי שם בהערה מ"ב כי המאמר מתנחומא הביא בעל אג"ב פ"ט אות א', וכן הביא בראשית חכמה פרק גירול בנים (רפוס אמסטרדאם דף רצ"ג ע"א) בשם תנא דבי אליהו, והוא מאג"ב והעתיק כלשונו ממש עם השינויים, ואחר שהביא דבריו (של אג"ב) מאות א' (ומאות ב' השמיט) יאות ג' סיים סליק פי' תורה, ואח"כ כאשר החל להעתיק דבריו ספס"א מן נביאים רשם פ', נביאים", ועיין עוד שם בהערה, ומה שכתבתי שם שהביא בסעודת בשם תנא דבי אליהו, אין זה מעות רק ה' לשנוי אג"ב בכ"י והיה מכונה בשם תר"ב א, ומה שכתבתי שם בהערה הנ"ל והוא ממנורת המאור של ר' ישראל ברי יוסף אלנקווא, אמת כי החמשה פרקים העתיק בעל ראשית חכמה מן מנורת המאור של ר' ישראל הנ"ל כמו שהביא בעצמו בסוף ההקדמה שלו לראשית חכמה, אבל מה שהביא בפ' גירול בנים מן אג"ב הוא הוספה מן בעל רית והכ"י מן מנורת המאור. נמצא באקספארד ק"בץ 1818 ובקשתי מאת המעתיק הר' יצחק לאסט היושב בעת באקספארד לעיין שם בפ' גירול בנים והאמר מר"ח. מן אג"ב לא נמצא שם, והמחבר ראשית חכמה הביא עוד באיזה מקומות בשם תר"ב א כתב יד והוא הכ"י קובץ 2340 או העתקה מן הכ"י הזה, כאשר הארכתי במבוא הספר. (ג) אברהם זכה את בנו בחמשה דברים, ששנו רבותינו האב זוכה לבנו בחמשה דברים כו' תנחומא שם, ושם הגי' אברהם זכה ליצחק בחמשה דברים, כך שנו רבותינו האב זוכה לבן בחמשה דברים. והעירותי שם בהערה מ"ר כך שנו רבותינו עדיות מ"ב מ"ט והבאתי שם גוסחת אג"ב וראשית חכמה. (ג) בנוי. בשתי

אחיו, אף יצחק עמד בגבורה נגד כל בני גרר, מה יוסף בעושר אף יצחק בעושר, שנאמר ויגדל האיש וילך הלך וגדל עד כי גדל סאד (בראשית כו יג). בן הגוי בראשית חכמה פי' גידול בנין] מנין שהיה נאה יצחק ביוסף, כתיב ביוסף ויהי יוסף יפה תואר וגוי (בראשית לט ו), ד' וכשהלך אצל אחיו מה אמרו, הנה בעל החלומות הלזה בא (שם לו יט), ונאמר ביצחק מי האיש הלזה וגוי (שם כד סה), מה הלזה האמור ביוסף שהיה נאה, אף הלזה האמור ביצחק שהיה נאה, בכח מנין שהיה יצחק גבור בכת, ראה כמה בורות חפר, שנאמר וישב יצחק ויחפור וגוי (בראשית כו יח), ויחפרו עבדי יצחק וגוי (שם שם יט), ויחפרו באר אחרת וגוי (שם שם כא), ראה גבורה שהיתה בידו. עושר מנין, שנאמר ויגדל האיש וגוי ויהי לו מקני צאן וגוי (שם שם יג ויד). ובשנים מנין, ויהי ימי יצחק מאה שנה ושמונים שנה (שם לה כח), ואברהם בן קעיה וזה בן ק"פ, למה, אלא אמר לו הביה אתה זכית בחמשה דברים אלו הרי אני מוסיף לך חמש שנים משל אביך, לכך נאמר יראה אל עבדיך וגוי (תהלים צ טז). כל מי שיש לו זכות וזכה בחמשה דברים אלו, ה' וכל מי שאין לו זכות, חמשה פורעניות באות לו כנגדו, ומי היה זה, יואב, שנאמר יחלו על ראש יואב ובנו ואל יכרת איש מבית יואב זב ומצורע ומחויק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט).

הערות ותקונים

ידות הנוסחא בנוי מנין שהי' נאה יצחק ביוסף כיו והרב ר' אברהם ז"ל בין המלה בנוי ובין מנין הוסיף בדפוס ווילנא מאמר עפ"י נוסח שמצא בר"ח (והוא גם בכ"י מן אג"ב אשר דברי הר"ח לקוחים משם) בתואר בעושר ובגבורה וזככמה עד ויגדל האיש וסיים „בן הגוי בראשית חכמה פי' גידול בנין" ואחר כך גרסם כן בדפוס ואלקווא ווארשוי וכלל הדפוסים גם בבית הסדרש (כי נוסחת בית הסדרש הוא עפ"י דפוס ווילנא) ובאמת הגוי בכ"י מן אג"ב ובר"ח הגוי משוכשט, בנוי בתואר בעושר ובגבורה ובחכמה, המלה בתואר היא מיותרת אשר אחר רשם לפרש מלת בנוי ומלת בשנים חסר, אבל אח"כ תראה כתוב מפורש בשנים מנין, וכל השיבושים אשר נמצאים בר"ח הוסיף הר"א ז"ל בתוך האג"ב. ועיין חננומא שם הערה ס"ה והגוי בשתי ידות הוא כך: מנין בנוי שהי' נאה יצחק ביוסף כתיב ביוסף ויהי יוסף יפה תואר כו' כמו שהוא לפנינו אחר ההוספה שהוסיף סהר"ם ז"ל באמצע. ד' וכשהלך אצל אחיו כו' בית גם בתנחומא. ובאג"ב נוסח שהוסיף הר"א מן ר"ח אשר הוא גם באג"ב כתב יד הלשון משוכשט וכך הגוי שם בחכמת שנאמר הנה בעל החלומות הלזה בא וביצחק כתיב מי האיש הלזה מה הלזה האמור ביוסף בנוי בחכמה אף הלזה האמור ביצחק בנוי בחכמה, וזה טענת כי מן הלזה לא משמע שהי' חכם רק צ"ל כמו שמואב באג"ב בנוסחת השתי ידות וכמו שהובא אח"כ היינו אחר ההוספה מן הר"א ז"ל מה הלזה האמור ביוסף שהי' נאה אף הלזה שהי' ביצחק שהי' נאה ולא יפה עשה הר"א שהוסיף ב' נוסחאות יחד והנוסחא העיקרית מן האג"ב היינו הנוסחא השנית הוא אשר שאב מן התנחומא. ודייק מן הלזק שהי' יצחק נאה וכן תראה בכ"י פ"ס אות ט"ו ראתה אותו הדור סהר"א הנה בעל החלומות הלזה בא ובתנחומא שם הערה ס"ו העירותי על זה באריכות ע"ש ואין להכפיל הדברים. ה' וכל מי שאין לו זכות חמשה פורעניות באות לו כנגדו. בתנחומא וכל מי שאין לו זכות אינו זוכה, ונוטל כנגדן ה' פורעניות. ושם בהערה ס"ט הכאתי בירושלמי קרושין ס"א היו (דף ס"א ע"א) אמר שהביא שם המאמר האב זוכה לכן בנוי בכח בעושר ובחכמה ובשנים, פ"ס וכשם שהוא זכה לו בחמשה דברים, כך הוא חייב לו בחמשה דברים, ואלו הן מאכיל משקה מלביש מנעול ומנהיג, הה"ד

זכ כנגד הכה, ו) מי שהוא זכ אין לו כה. ומצורע כנגד הנוי. ז) מי שהוא מצורע אפי' הוא בחור והצרעת עליו אין כעור ממנו. ח) מחויק בפלך כנגד העושר שיהא כאשר עניה. ט) וחטר לחם כנגד החכמה, שנאמר לכו לחמו בלחמי וגו' (משלי ט ה), מפני מי שאין לו לחם אין לו פנאי לעסוק בתורה. י) ונפול בחרב כנגד השנים, אלו חמשה פורעניות כנגד חמשה דברים של שבת, מי שאינו זוכה בשבת, יורש אלו חמשה מיני פורעניות, כיואב, אבל מי שזוכה בשבת נוטל כיצחק, שנא' ויהי כי זקן יצחק, ודוד צווח ואומר תחת אבותיך יהיו בניך (תהלים סה יז), הוי אומר ויהי כי זקן יצחק: [ב] ד"א ויהי כי זקן יצחק. יב) ושיה רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (שם ט ו). אמרו לו ישראל רבות עשית וגו' למה כל נפלאות שאתה עושה בשבילנו, כל מחשבות שאתה מחשב בשבילנו, שנאמר נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו אתה מיסר את הרשעים ומיסר את הצדיקים. האיך, יודע הקב"ה שיצחק מחבב את עשו, ועתיד היה לברכו, אמר הקב"ה הרניי סכהה את עיניו כדי שלא יהא רואה למי שהוא מברך, כדי שיסול יעקב את הברכות, לפיכך ויהי כי זקן יצחק: [ג] ד"א ויהי כי זקן יצחק. מה כתיב למעלה ויהי עשו בן ארבעים שנה וגו' ותהיין מורת רוח וגו' (בראשית כו לד לה). כעס לאביו בן כסיל וגו' (משלי יז כה). בכל זאת אביו קרא אותו גדול. ויקרא את עשו בנו הגדול (בראשית כז א), ואמו קראה אותו גדול, שנאמר ותקח רבקה את בגדי עשו בנת הגדול (שם שם טו), אמר הקב"ה הנה זקן וזקנה שאין בהם דעת, אני קראתיו קסן, שנאמר הנה קסן נתתיך (עובדי"א ב).

הערות ותקונים

יחולו על ראש יואב זכ ומצורע ומחויק בפלך ונפול בחרב וחטר לחם, זכ חשיש, ומצורע עויב, ומחויק בפלך בורוי, נפול בחרב קצר ימים, וחטר לחם מסכן כו' ע"ש ובפ"י הקצר בירושלמי שם מכאן דברי הירושלמי כסוב מעם ודעת. ומי'ם ובתנחומא אמר מחויק בפלך כנגד העושר כוון לרברי התנחומא הקדום. ו) מי שהוא זכ אין לו כה. בתנחומא מי שהוא זכ אין תלש סמנו. ובכ"י סן אג"ב ובראשית חכמה שם ספני שהיובה. סתשת כחו של אדם. ז) מי שהוא מצורע כו', כן הוא בתנחומא ובכ"י סן אג"ב ובר"ח ספני שננע צרעת משנה. דמותו של אדם. ח) מחויק בפלך כנגד העושר שיהא כאשר עניה. בתנחומא ומחויק בפלך כנגד העושר שיהא כאשר עניה שאם אינה טוה כפשתן אין לה מנין לאכול ובכ"י סן אג"ב ובר"ח ומחויק בפלך נגד העושר. כשאדם מחזיר על הפתחים אין לו כלום. אל מה שיסמכוך אלא בפלך. ט) וחטר לחם כנגד החכמה שנאמר. לכו לחמו בלחמי, כ"ה בתנחומא, והסיוס ספני מי שכי שאין לו לחם אין לו פנאי לעסוק בתורה ליחא בתנחומא: י) ונפול בחרב כנגד השנים. כ"ה גם בתנחומא ור"ל כנגד שהאב זוכה לכן בשנים, ובאג"ב כ"ו ובר"ח בטעות זנפול בחרב כנגד ההואר, ספני מה ספני כשיתרג אדם שוב אין לו תואר, והיא גי' משובשת כי כבר אמור לטעלה מצורע כנגד הנוי, ותואר איננה אחת סחמשה דברים רק גוי פירושה תואר. יב) ושיה רבות עשית אתה ה', עיי' בר פס"ה אות ח', ומפיקתא ד"ב פסקא התורש (ע"ב) וע"ש הערה פ"ו מ"ו, ושנ"ט מוסר מי ובהערה י"ב, ובראשית חכמה שם ל"א הביא כל אות כו'. ובכ"י סן אג"ב הנוסחא נשתנית וכך איתא שם: ושיה רבות עשית אתה ה' וגו', אמרו ישראל רבות עשית אתה בשבילנו. מכות גדולות ונוראות במצרים, נפלאות על ים סוף, ומחשבותיך על שנחריב כלך אשור, ומה אלינו, עלינו להודות ולשבח וליתן שבת לשמך הגדול. אין ערוך

(י) זשיה מי זה אמר ותהי ה' לא ציה (איכה ג לו). משל למי שהיה
 (ג) מכתוב טירוניא (פ"י גיבורים), בא אחר להכתוב לו את בנו, אמר לו
 ראה לבני, מה בחור טה גבור ובעל קומה, אף אמו אמרי ראה מה בנינו
 בעל קומה, אמר להם בפניכם הוא גבור ובעל קומה, איני יודע, (ד) הרי
 העין (פ"י טאונים ומדידה) אם יהא בו קומה, מדרו ונמצא קטן ונפסל, כך
 רבקה קראה אותו גדול, ויצחק קרא אותו גדול, אמר להם הביה ומי
 בעולמי שליט ומושל בלעדי, שנאמר מי זה אמר ותהי ה' לא ציה, איל
 הקביה מה לכס לצוות בכיתי, אני עשיתיהו קטן, ואתם קוראין אותו גדול,
 ואינו אלא קטן, שנאמר הנה קטן נהתיך בגוים וגו' :

פרק מ"א נביאים.

[א] (ב) ועלי זקן מאור. [ושמע את כל אשר יעשון בניו וגו'] (ש"א ב
 כב). זשיה אשרי אדם שומע לי וגו' כי מוצאי וגו'. וחוטאי חומס נפשו
 וגו' (משלי ח לד לה לו). מי גרם לעלי שיאריך ימים ויוקן הרבה, (ג) שהי'
 עוסק בתורה, שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא [על מזוזה היכל ה']
 (ש"א א ט), היינו דכתיב אשרי אדם וגו' (משלי שם). למה כי מוצאי וגו'
 וחוטאי וגו', כל משנאי אהבו מות (שם שם), אלו בני עלי [דכתיב בהו]
 בני בליעל לא ידעו את ה' (ש"א ב יב), הרי צדיק גבור שנקרא רשע בעד
 בניו, שנאמר בני בליעל (שם), כאילו אמר בניו של בליעל, ובליעל בכל
 התורי רשע הוא. וכל ישראל היה שונאים אותו על בניו. שנאמר ומשפט

הערות ותקונים

אליך, אין דומה לך, אין מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך, ומי יוכל להגיד ולספר, עצמו מספר.
 ספני שבשבילנו הוא מיסר את הרשעים והצדיקים, והאיך מיסר הצדיקים מלמד שירע הקביה
 שהי' ברעתו של יצחק לברך את עשו, לפיכך הקדימו כהות עיניו, כדי שלא ידע למי הוא
 מברך, בשביל להוריש הכרכות ליעקב, ואסרו רבותינו כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות, והיינו
 דכתיב ויהי כי זקן יצחק וגו'. (י) זשיה מי זה אמר ותהי ה' לא ציה, מותר מה ונמצא לנכון
 בראש המאמר וליתא בכ"י גם המשל שהובא פה לא נמצא שם. (ז) מכתוב טירוניא. מהר"ם
 די לונאנו כתב, "פ"י גבורים" מפרש לפי הענין ובאמת ביוני פ"י מס לצרכי אנשי המלחמה,
 עיין ערוך השלם ערוך טרן. לכן אין שייכות להמלה והוא לכאן אבל המחבר לקח את המשל
 מן ב"ד ספ"ה אות י"א ושם נאמר למדינה שהיתה מכתבת ענקסון למלך. ומי' בליי אנשים
 חזקים, וכן יש לתקן בכאן, ובחזית פרשה ב' פסוק אחוה לנו שועלים אות ג' הגי' משל למדינה
 שמגדלת איסמטרין למלך. עיין ערוך השלם בערכו. (י) הרי העין. פ"י טאונים ומדידה" הוא
 הוספת הר' אברהם ז"ל.

[ב] (א) ועלי זקן מאור וש"ה אשרי אדם. גם זה הובא בראשית חכמה שם (דף
 רצ"ג ע"ב) המתחיל פ' נביאים. ונוסח הכ"י שהי' לפניו הוא כנוסח הכ"י אשר בירו הנעתק
 למעני מאוצר הספרים באקספארד. (ג) שהי' עוסק בתורה. שג' ועלי הכהן יושב על הכסא על
 מזוזה היכל ה', וררשו להלן באות ג' על מזוזה היכל ה' שהיה אב בית דין, ובכ"י מן אג"ב
 וכן בר"ה הגי' ומי גרם לו שיאריך ימים ויוקן הרבה, התורה שעסק בה, שג' ועלי הכהן יושב
 על הכסא על מזוזה היכל ה', וכי אדם יושב על מזוזה היכל ה'. אלא זו תורה שהיה יושב
 ועוסק בה. דכתיב אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזה פתחי (משלי
 ח' ל"ד), ומה שכתב, כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה' (שם שם ל"ה). (ג) אלו בני עלי בוי'.
 בכ"י מן אג"ב מתחיל פה מאמר חדש ד"א ועלי זקן וש"ה וחוטאי חומס נפשו וגו' אלו בני
 עלי דכתיב בהו בני בליעל. ובשתי ירות הגי' אלו בני עלי שהן משנאין אותי על בני שג'

הכהנים וגו', גם בשרם וגו' ותהי חטאת הנערים וגומר (שי"א ב יג טו יז), והיו ישראל רואין אותן ואומרים זה לזה ראה אלו כהניו של הקביה איך הם משהמשיך, ובת קול משיבן, לעצמן הם עושין, שנאמר וחוטאי חוסם נפשו כל משנאי אהבו מות (משלי ח לו), וכתיב ביום אחד ימותו שניהם (שי"א ב לד); ה' שנאו החיים ואהבו את המות, ומתוך הצרה הזאת קפצה זקנה על עלי, ועלי זקן מאוד: [ב] ד"א ועלי זקן מאוד. ה' אתה מוצא בכל מי שכתוב זקנה, אין שם מאוד אלא כאן, ועלי זקן מאוד, והוא בן השעים ושמונה שנה היה. ו) ושיה אשר לא נשא פני שרים וגו' (איוב לד יט). ז) משל לבריון (פי' פריץ) שנמל אבן וזרק באקונין של מלך, אמר המלך מלו את האבן ושברו בה צווארו, כך עשו בני עלי, הכעיסו להקביה יותר מדאי, שנאמר ותהי חטאת (נערים) [הנערים] גדולה מאוד. אמר הקביה אף עלי יוקין מאוד, שנאמר ועלי זקן מאוד (שי"א ב יז): [ג] ד"א ועלי זקן מאוד. ח) שלשה כתרים היו בידו כהן גדול, מלך, ואב בית דין. כהן גדול, שנאמר ועלי הכהן (שי"א א ט), שהיה כהן גדול, יושב על הכסא (שם שם). שהיה מלך. על (מוזות) [מוזות] היכל ה' (שם שם). שהיה אב בית דין, זבועות בניו ירד משלשתן, שנאמר ועלי שוכב (שם ג ב), סתם שלא היה כהן גדול. במקומו (שם שם). שלא היה מלך. ועיניו החלו כהות (שם שם). שלא היה אב בית דין, שנאמר עניך ברכות בחשבון (שה"ש ז ה). ראה מה הכנים גורסים לאביהם, ועלי זקן מאוד: [ד] ד"א ועלי זקן מאוד. שלשה הזקינן במהרה מפני רעת בניהם. יצחק תחילה מפני צרותיו של עשו בנו, שהיה משתחוה לע"א, והיה מקטיר לה, והעשן עולה, ומתוך כך כהו עיניו של יצחק, לכן כתיב ויהי כי זקן יצחק [ותכהין עיניו מראות] (בראשית כו א). ט) אף עלי הזקין מפני צרת בניו, [דכתיב] ועלי זקן מאוד. מפני מה, ושמע את [כל] אשר יעשון בניו (שי"א ב כב). אף שמואל הזקין מפני צרת בניו, שנאמר ויהי כאשר זקן שמואל. י) ולא

הערות ותקונים

זממטם הכהנים וגו', והר"א תיקן בפנים עפ"י ראשית חכמה והמלות. כאלו אמר כנים של בליעל" הוסיף הר"א וליתא בר"ה. ד) שנאו החיים ואהבו את המות" זה ליתא בכ"י וכן ליתא בר"ה. ה) אתה מוציא בכל מי שכתוב זקנה אין שם מאוד אלא כאן ועלי זקן מאוד. היכה הלוא כתיב ובוהלי זקן מאד (ש"ב י"ט ליג) וכן והמלך זקן מאד (מ"א א י"ו). ו) ושיה אשר לא נשא פני שרים וגו' משל לבריון כו' זה נשמט בכ"י וכן ליתא בראשית חכמה ושם איתא כך: ובשביל דברים הללו קפצה זקנה עליו, שנאמר ועלי זקן מאוד, והלא בן השעים ושמונה שנה היה ולמה כתיב מאד, ואין זקנה בכל התורה שכתוב שם מאד אלא זו בלבד, כלכך משלשת כתרים של גדולה היו בידו והוא המאמר מאות ג' וכל מה שבאמצע ליתא. ז) משל לבריון. מהר"ם די לונזאנו הוסיף, פי' פריץ. ועיין ערוך השלם ערך בריוני שהוראתה פריצים. ח) שלשה כתרים היו בידו כהן גדול, מלך, ואב"ד כו'. וכן בתנחומא הקדום שמיני אות ג' עלי היו מלך ואב"ד וכהן גדול, שנאמר ועלי הכהן שהיה כהן גדול, יושב על הכסא שהיו מלך, על מוזות היכל ה' שהיה אב"ד וע"ש הערה י"ו הכאתי את האג"ב שלפנינו. ט) אף עלי הזקין מפני צרת בניו, עיין תנחומא הנדפס סבכר ח"י אות ב' הזקנה קופצת על אדם כפיני כעס בניו, מעלי דכתיב ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל. י) והלא כל

הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבעצ ויקחו שוחד ויטו משפט] (שיא ה א ג) והלא כל ימיו היו נ"ב שנים, אלא מפני צרת בניו קפצה עליו וקנה, שנאמר ולא הלכו בניו בדרכיו (שם שם). א"ר סימון נקיים היו בני עלי מן הדבר הזה, דכתיב (את) [ואת] אשר ישכבון את הנשים (שם ב כב), אלא כך היו עושים, י"א) לא היו מקריבין את הקרבנות בשעתן, והיו בנות ישראל מביאות תור או בני יונה אצלן בשביל טהרתן, כשם שכתיב ובמלאת ימי טהרה וגו' (ויקרא יב ו). ותמן כתיב הצובאות (אל) פתח אהל מועד (שיא ב כב). י"ב) והיו נוטלין ומעבירין השעות, ולא היו מקריבין בשעתן, והיו בנות ישראל סבורות שנטהרו, והולכות י"ג) ומשכשות לבתיהן, י"ד) שנאמר ואת אשר ישכבון את הנשים, את העם לא נאמר, אלא את הנשים, משכיבין את הנשים עם בעליהן טמאות, מי גרם להן, שהיו מניחין את הקרבנות ולא היו מקריבין אותן בשעתן, שנאמר [מעבירים עם ה'] (שיא ב כד) מהטיאים עם ה' אין כתיב כאן, אלא מעבירים¹, מעבירים השעות, התהיל אומר להן אל בני (שם שם), אמר לו הקב"ה אתה מטרשל בבניך ואוטר להם אל בני, ושלמה צווה אל המנצ מנער מוכר וגו' (משלי כג יג) אהה בשבט וגו' (שם שם יד), כשיבין ואוטרין לו ישראל אם כן רעה עמך בשבטך (מיכה ז יד):

פרק מ"ב כתובים.

[א] ח) פקדת ארץ ותשוקקה פלג אלהים מלא מים (תהלים סה י). זשיה ברבות הטובה רבו אוכליה וגו' (קהלה ה י), ברבות השובע הכל שמחים, וכשהצדיקים רבים בעולם, הטובה באה לעולם, שנאמר ברבות

¹ מעבירים השעות, שנה דף נ"ה ב' א"ר בונא ב"ר דר"י מעבירים כתיב וכחזק רשי ז"ל, קשה נעתי שם החכם המזכר כחן. כי אומר אני ששעות גדול הוא וכו' והוא מעבירין לשון רבים הוא ולאעס ה' קלי ולאו אכנו עלי שכרי הם עונכים ולא היו מעבירים. את אחריע עכ"ל וכתב מחק צנמלא, משובח כחן שהיו מעבירים השעות, כי מחטיאים אין כתיב כחן ולא כמו שכתב. שהם היו עונכים.

הערות ותקונים

ימיו היו נ"ב שנים. תענית ה' ע"ב ועיין סדרש שכו"ל פרשה ב' אות ט' ובהערות שלי. י"א) לא היו מקריבין את הקרבנות בשעתן כו', בכ"י מן אג"ב ובראשית חכמה הנוסחא נזחנית קצת לא היו מקריבין בשעתן את הקרבנות אלא היו מעבירין אותן, והיו בנות ישראל מביאות קני יולדות בשביל טהרתן. ועיין ירושלמי סוטה פ"א ה"ד (דף פ"ו ע"ד) וכתובות ריש פ"ג (דף ל"ה ע"ג), ועיין סדרש שכו"ל פ"ו הערה י"ט. י"ב) והיו נוטלין ומעבירין השעות. בכ"י מן אג"ב ובר"ח והיו נוטלין את הקרבנות מידיהן. י"ג) ומשכשות לבתיהן. בכ"י ובר"ח ומשכשות לבעליהן בטומאה. י"ד) שנאמר ואת אשר ישכבון את הנשים את העם לא נאמר אלא את הנשים משכיבין את הנשים עם בעליהן טמאות זה ליתא בכ"י ובר"ח. ויש לתקן ישכבון לא נאמר אלא ישכיבון. וכן הוא בירושלמי שם ישכיבון כתיב ונבטרא כבלי שבת נ"ה ע"א אשר ישכבון ישכבן כתיב והכוונה שהוא לשון הפעיל ור"ל השכיבם בעליהם עם הנשים.

[פנ"ב] ח) פקדת ארץ זשיה ברבות הטובה. הפרק הזה, כתובים" חסר בשתי ידות כי המעתיק טן הכ"י שהי' בירו או הכרפס ספח על הפרשה הזאת והחל הדרשה על מ' תורה.

צדיקים ישמח העם (משלי כט ב), וכן משה אמר נ) למען יטב לך (והארכת ימים) [ולבניך אחריוך עד עולם] (דברים יב כח), אימתי, כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך (שם שם), ג) וכן אתה מוצא בכל מקום שהלכו הצדיקים, הלכה הטובה עמהם, הלך יעקב אצל לבן, והלכה הטובה עמו, שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך (בראשית ל כז), ואומר ויברך ה' אותך לרגלי (שם שם ל), ד) את מוצא שלא היה בנים ללבן, אלא עד שבא יעקב, שנאמר וללבן שתי בנות וגו' (בראשית כט טו), ואומר ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא (שם שם ט), איפשר היה לו בנים, ומשלח הצאן עם בתו לרעות, ומניין שלא היה לו בן עד שבא יעקב, שנאמר וישמע את דברי בני לבן וגו' (שם לא א), בנות לבן אין כתיב כאן, אלא בני לבן, הרי ויברך ה' אותך לרגלי (בראשית ל ל), ואף יוסף כשבא לבית שופר הלכה הטובה עמו, שנאמר ויברך את בית המצרי בגלל יוסף [ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה] (בראשית לט ה), וכשבא יעקב הנילוס עולה לקראתו, וכשהושיבו בפלמין שלו בא שליה אל פרעה ואמר לו עלה היום נילוס כך כך, מיד נסתלק הרעב, והיינו דכתיב פקדת ארץ גתשוקיה פלג אלהים מלא מים :

פרק (ט"ב) (מ"ב) [מ"ג] תורה

[א] ויתן לך האלהים מטל השמים (בראשית כו כח). זשיה כטל חרמון וגו' (ההלים קלג ג). ב) וירח את ריח בגדיו וגו', ג) מה אלו הן בגדיו, ג) אלא כך שנו רבותינו, עד שלא הוקם המשכן היו הבהמות כשרות, והעבודה תלויה בבכורות, אדם הראשון שהיה בכור לעולם, לכש תחילה

הערות ותקונים

וכן חסר בכל הדפוסים. אבל נמצאת בכ"י סן אג"כ אשר נעתק למעני מאוצר הספרים באקסמאר והעתקתיה לכאן ומלאתי את החסרון. ג) למען יטב לך והארכת ימים. תקתי למען יטב לך ולבניך אחריוך עד עולם, ומה תראה שמים אימתי כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך והוא סימא דקרא. ג) וכן אתה מוצא בכל מקום שהלכו הצדיקים, הלכה הטובה עמהם. עיין ספרי פ' עקב פסקא ל"ח וסדרש ב"ר פ"ג אות ח' וחושב שם יצחק יעקב יוסף, ועיין ברכות פ"ב ע"א תיקף לתלמידי חכמים ברכה שנ' ויברכני ה' בגללך. ד) את מוצא שלא היו בנים ללבן. עיין ב"ר פ"ג אות י"ב. ר"ה וישמע את דברי בני לבן חוקיה אמר עד שלא ירד יעקב אבינו לא נמקד בוכרים כו'. ועיין בתחומא הגרפס מכבר בלך אות י"ב אלולי יעקב לא עסרתי אני בעולם שלא וזה לבן לבנים אלא בכוח יעקב שבתחלה באה רחל עם הצאן אלו היה לו בנים תימד בתו רועה כו'. ה) שיהיה הנילוס עולה לקראתו. בתחומא הקרום נשא אות כ"ו וכן בתחומא הגרפס מכבר נשא אות כ"ו יעקב. אבינו כשהלך אצל פרעה, לא יצא כאצלו עד שברכו, ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס ברגליו שנ' ויברך יעקב את פרעה, ולזה הסאמר מתחומא כוון רש"י בראשית פ"ג.

[פ"ג] וירח את ריח את ריח בגדיו מה אלו הן בגדיו. נובע סן תחומא הקרום תולדות אות י"ב ושם הובא הדרש על הכתוב כתנות עור (בראשית ג' כ"ח) מהו כתנות עור, בני כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה שהיה בכבודו של עולם. ג) מה אלו הן בגדיו. בכ"י סן אג"כ הגי' בגדים אלו מנין היה לו. ג) אלא כך שנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן. הובא בתחומא

בגדי כהונה, שנא' ויעש [הי] אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (שם ג כא), וכתוב כתנת בר קדש ילבש (ויקרא טו ד). (ד) אדם הראשון מסר את הבגדים [לשת, ושת למהושלח ומתושלח לנה ונח] לשם, שהיה בכורו של נח, שנאמר ומלכי צדק וגוי' (בראשית יד יח). שם מסרן לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק לעשו, שהיה בכור, כיון שראה יצחק שנשיו עובדות ע"א. נטלן מן עשו והפקידן אצל רבקה, כיון שעמד יעקב ונטל את הבכורה מן עשו, אמרה רבקה הואיל ולקח יעקב הבכורה, כדן הוא שילבש הבגדים הללו, שנאמר ותקח רבקה את בגדי עשו וגוי' (שם כו טו). נכנס אצל אביו והרית, שנאמר וירח את ריח בגדיו (שם שם), ה' שהרית יצחק באותו הרית שנעקר על גבי המזבח: [ב] ד"א וירח את ריח בגדיו. בוגדיו. אותן הרשעים שבוגדו בהקביה כשהן עושין תשובה. כך הן עונותיהם כמור ואהלות [קציעות כל רגדותיך] (תהלים טה ט), לכך נאמר וירח וגוי' כריח השדה. כריח הקרבנות שבציון, שנאמר ציון שדה תחרש (ירמ' כו יח). אמר לו טול הברכות שנתנו לך: [ג] ו ויתן לך האלהים (בראשית כו כח), כדן אם יש לך מעשים נותן לך, ואם לאו אינו נותן לך, אבל בעשו לא אמר לו ויתן לך, אלא הנה משטני הארץ וגוי' (שם שם לט), לא הזכיר [שמו של] הקביה אלא הנה משטני הארץ, אבל ליעקב ויתן לך האלהים טטל השמים, משל לסוהר שמכרו לו כלים שני בני אדם, אחד מכרו לו כלים בעשרה זהובים, ואחד בטאתי זהובים, הלכו עמו ליטול היכנו, מיד נתן לאותו עשרה זהובים והלך לו, והשני היה משהה, אמר לו לאותו נתת טיד ואני יושב טטתי, אמר לו אותו הי' לו ליטול קימעה בעשר' זהובים, והיה בידי ונתתי לו, אבל אתה טאתים יש לך ליטול.

הערות ותקונים

שם והמאמר נשנה בזכחים ק"ב ע"ב בכורות ד' ע"ב, וב"ר פס"ג אות י"ג וגם במדרש במ"ד פ"ר אות ח' ובמדרש במ"ד טובא המאמר כרחבת לשון. ועיין בתנחומא הערה ע"ג (ד) אדם הראשון מסר את הבגדים לשם. מה חסר ותקנתי אדם הראשון מסר את הבגדים [לשת, ושת למהושלח, ומתושלח, לנה, ונח] לשם. ונמצא לנכון במדרש במ"ד שם עיין בתנחומא שם הערה ע"ו. ה' שהרית יצחק באותו הרית שנעקר על גבי המזבח. ככ"י מן אנ"ב מלמד שערב יצחק אותו הרית שנעקר על גבי המזבח וכינו מיד ואמר לו טול הברכות שנתנו לך מן השמים שנ' ויתן לך האלהים. אם יש לך מעשים טובים כוי' חסר כל אות כ"י. ו ויתן לך האלהים כדן אם יש לך מעשים נותן לך, התחלת המאמר עד משל לסיחור הוא לקוח מן תנחומא הקדום תולדות אות י"ד. וראיתי במס' אצילות (שהויל הר' אברהם בסוף אנ"ב) הובא בו וז"ל ועוד דרש כתיב ויתן לך האלהים טטל השמים וגו' אם יש לך מעשים טובים יתן לך, ואם לאו לא יתן לך, ולכך אמר אלהים, אבל כשביכר את עשו לא יזכיר שמו של הקב"ה, משל לסוחר שקנה שני כלים של כסף, אחד בעשרה זהובים טאדם אחר, ואחר בטאתים זהובים מאדם אחר, אותו של בעל העשרה פרע לו כיר ובעל המאתים עכבו לאכול ולשתות עמו, טפני ששכרו טרובה כוי' ובכ"ו מן אנ"ב המשל קצת בטנגון אחר: משלו משל לסוחר אחר שקנה שני כלים של כסף טשני בני אדם, אחד בעשרה זהובים ואחד במאתים וכשכאו עמו לביתו, פרע לזה עשרה זהובים והלך לו, השני היה יושב ושוהה עד שיתן, אמר לו מה הרבר שאתה עושה לי, לזה פרעת טמוני והלך לו ולי לא פרעת. אמר לו, לזה הייתי כחוייב רבר טועט, ונמצא בירי, אבל לך איני יכול לפרוע מעתה כלום. אלא שב על שלחני, עד שאפרע לך טמוני, כך לעשו

(ז) ואני עומד מן השלחן שתטול, כך לעשו נתן מיד, הנה משמני הארץ וגוי, למה שאין לו אלא העולם הזה, אבל ליעקב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ): (ך] ה) ד"א ויתן לך האלהים מטל השמים. זה המן, ט) שנאמר וברדת הטל (כמדבר יא ט), זה המן. ומשמני הארץ. י) זה הבאר, שהיתה מעלה להן דגים. יב) ורוב דגן ותירוש. אלו שלווים. יג) יעבדוך עמים, אלו בני נח. יד) וישתחוו לך לאומים, אלו בני ישמעאל, הנה גביר לאחריך, אלו בני קטורה. וישתחוו לך בני אמך, יז) זה עשו ואלופיו. אורריך ארוה, זה בלעם. ומברכיך ברוך. זה משה. שנאמר וזאת הברכה וגוי (דברים לג א):

פרק (מ"ג) (מ"ד) נביאים.

[א] 5) והיה שארית יעקב וגוי כטל (מיכה ה ו). וז"ה שרשי פתוח עלי מים [וטל ילין בקצירי] (איוב כט יט). אמרו ישראל מפני שבנינו עוסקין בתורה שנמשלה כמים, דכתיב הוי כל צמא לכו למים (ישעי נה א), לפיכך הברכות באות עלינו, שנאמר שרשי פתוח עלי מים. אימתי בשעה שחזור הקב"ה על כל העולם ליתן להם תורה, שנאמר ויאמר ה' מסיני בא וגוי (דברים לג ב), ולא בקשו לקבל, וכיון שבא אצל ישראל, מיד קבלו עליהן, שנאמר ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות יט ח), ג) אמר להן אם כן טלו הברכות לעצמכם, שנא' ויתן לך (בראשית כו כח), לפיכך שרשי פתוח וגוי, בשביל כך וטל ילין

הערות ותקונים

הרשע נתן לו יצחק מיד כל טמונו, מפני שאין לו לעולם הבא כלום, אבל יעקב לא ספסוק מלברכו די גדלו, מפני שחלקו הרבה, שני מה רב טובך וגוי, ויחר שהוא חלקו של הקב"ה, שני כי חלק ה' עמו, יעקב. הכל נחלתו (דברים ל"ב מ'). ז) ואני עומד מן השלחן שתטול. בשתי ירות ואני מעמידך מן השלחן שתטול. והלשון משובש ואולי צ"ל ואני עומד מן השלחן עד שתטול. ה) ד"א ויתן לך מטל השמים זה המן. תנחומא שם אות מ"ו, ונשנו בכ"ד פס"ו אות ג' בסגנון אחר והובא בילקוט תולדות רמז קפ"ו בשם כ"ר, וכן הובא במס' אצילות שם. ט) שני וברדת הטל. כ"ה גם בתנחומא אולם בכ"ד ובילקוט זמס' אצילות מוכא הבהת. ויאמר ה' אל משה הגני סמטיר לבס לחם מן השמים (שמות מ"ו ד). י) זה הבאר שהיתה מעלה להן דגים. הסיים שהיתה מעלה להן דגים ליתא בתנחומא. רק בכ"ד וילקוט זה הבאר שהיתה מעלה להם מיני דגים שמינים יותר מראי וכן הובא במס' אצילות. יב) ורוב דגן ותירוש אלו שלווים. בכ"ו מן א"ב נאמר אלו שלווים, שנאמר וחלל השליו (שמות מ"ו יג) והמאמר מוקשה כי מה שייכות שליו שהוא שם עוף לרגן ותירוש וליתא בכ"ד ובתנחומא. יג) יעבדוך עמים אלו בני נח. תנחומא שם ובכ"ר הדרשה בסגנון אחר ועיין בתנחומא שם הערה ק"א. יד) וישתחוו לך לאומים אלו בני ישמעאל, הנה גביר לאחריך, אלו בני קטורה. בתנחומא שם הגי' מהופכת. יז) זה עשו ואלופיו. כ"ה בכ"ר שם אבל בתנחומא נאמר רק אלו בני עשו.

[ב] 6) והי שארית ישראל כטל וז"ה שרשי פתוח עלי מים וטל ילין בקצירי. בכ"ר ריש פס"ו נדרש על הכתוב שרשי פתוח עלי מים בסגנון אחר ע"ש. ג) לפיכך הברכות באות עלינו. בכ"ו מן א"ב לפיכך הברכות באות עלינו כטל, שהוא מים, שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים, ומפני מה, מפני ששרשי פתוח עלי מים וטל ילין בקצירי. ג) אמר להן אם כן טלו הברכות מעצמכם שני ויתן לך, לפיכך שרשי פתוח, בשביל כך ילין בקצירי, בכ"ו א"כ טלו הברכות לעצמכם שני ויתן לך וגוי היא התורה שירדה מן השמים, פתחו ישראל ואמרו, שרשי פתוח עלי מים וגוי, בשביל מה, בשביל וטל ילין בקצירי, התורה הלין במדרשינו.

בקצירי וגו': [ב] ז) ד"א והיה שארית יעקב כמל. אמרו לו ישראל כמל אתה עושי אותנו, אמר להם כשאתם זוכין, וכן הוא אומר וישכן ישראל במח בדרך וגו' (דברים לג כח), ולמה כמל, ה' אלא את ו) מוצא אפילו צדיק שבצדיקים אינו שולט במל, אלא הקב"ה בעצמו, ז) רצונך לידע בשעה שעמר אליהו ונשבע ואמר חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי [לפניו אם יהיה השנים האלה מל ומטר] (מ"א י"א), ולא שמע הקב"ה אלא המל היה יורד, מנין שכן הוא אומר לאליהו לך הראה לאחאב ואתנה [מטר] (שם יח א), מל לא נאמר, אלא ואתנה מטר, מכאן שהי' המל יורד כל אותן הימים, שאין אדם שולט במל אלא הקב"ה, כך אמר הקב"ה לישראל כשאתם עושין רצוני כשם שהמל אין בריה שולמת בו, כך אף אתם אין בריה שולמת בכם, שנאי והיה שארית יעקב: [ג] ד"א והיה שארית יעקב, ה) גדול המל מן הגשם שבעת ימים, [המל] מזכירין אותו ביום הראשון של פסח, אבל הגשם מזכירין אותו ביום טוב האחרון של חג, גדול המל שאם אמר אדם בימות החמה מוריד הגשם מחזירין אותו, אבל אם אמר מוריד המל בימות הגשמים אין מחזירין, ט) גדול המל שגזר ר' תענית שירדו גשמים, ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירים, והעלתה אותן לראש גג ליבשן, והיו הכל מתרעין ומתפללין שירדו גשמים, ואתה הזקנה מתפללת שיהא חורב, ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכירים שלי ושמע לה הקב"ה, מפני שהפילה בקשה, שנאמר אהיה כמל [לישראל יפרח כשושנה] (הושע יד ו): [ד] י) ד"א [והי' שארית יעקב בקרב עמים רבים] כמל מאת

הערות ותקונים

ד) ד"א והיה שארית יעקב כמל, נובע מתחומא הקדום תולדות אהרן המתחיל והי' שארית יעקב והובא בשם ר' פנחס כ"ר חא, ובעל אג"ב השמיט שם האומר, וכן הובא בילקוט סיכה רמו תקנ"ג בשם התחומא, ה) כשאתם זוכין, בתחומא בשאתם זכאין, ו) אלא את מוצא אפילו צדיק שבצדיקים אינו שולט במל, בתחומא את מוצא אפילו צדיקים אינן מושלין במל, ובכ"י מן אג"ב שאין אנו מוצאים לא שרף ולא מלאך שולט במל אלא הקב"ה בלבד, ז) רצונך לידע כו', כ"ה בתחומא שם, ובכ"י מן אג"ב הגי' וכן אתה מוצא באליהו כשאמר לו הקב"ה לך דראה אל אחאב וגו' אינו אומר אלא ואתנה מטר מכאן שהיה המל יורד כל אותן השנים אמר הקב"ה לישראל רמיתו אתכם למל כו', ה) גדול המל מן הגשם כו', גדול המל שאם אמר אדם בימות החמה מוריד הגשם מחזירין אותו, עיין ירושלמי תענית פ"א ובבבלי תענית ג' ע"ב וטור או"ח וש"ע או"ח סי' קי"ד, ט) גדול המל שגזר ר' תענית, בכ"י מן אג"ב מעשה שגזרו תענית, י) ד"א והי' שארית שני דברים שאלו ישראל שלא כהוגן אמרו שימני כחותם, מהר"ם די לונגאנו קשע המאמר וכתב, "כבר נכתב בפסיקתא ער אהיה כמל לישראל", או אולי עשה זאת המעתיק, והוא נמצא בשלימות בפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ציון (דף קל"ג ע"ב), וגם בכ"י מן אג"ב נמצא כל המאמר בלי חסרון, רק שם מהוסף המדר שאלה הראשונה ששאלו ישראל ויבא כגשם לנו וגו' הוא בכ"י שאלה שניה וסיים שם בסוף השאלה אהי' כמל לישראל לכן המעתיק או מהר"ם די לונגאנו כתב כבר נכתב בפסיקתא ער אהי' כמל לישראל ר"ל ששם נמצא המאמר ער המלות אהי' כמל לישראל, והנני להעתיק מה לשון הכ"י מן אג"ב: [שאלו אבהו שני דברים שאלו ישראל מאת הקב"ה, ואמרו להם דבניאים לא שאלתם כהוגן, [שאלו ישראל] שימני כחותם על לבך כחותם על ורועך (שה"ש ח' ו') [ואמרו להם הבניאים לא שאלתם כהוגן], הלב פעמים מגולה, פעמים מכוסה, יכול אף ישראל כן פעמים מגולין ופעמים מכוסין, אלא אם בקשתם לשאול שאלו והיית עפרת תמארת ביד ה' וצנף מלוכה בכף אלהיך

ה'. שני דברים שאלו ישראל שלא כהוגן, אמרו שימני כחותם וגוי (שה"ש ח ו) (כבר נכתב בפסיקתא עד אהיה כמל לישראל) (י) למה שהמל סימן יפה לתחיית המתים. שנא' יחיו סתיך [נבלתי יקומון וגוי] (ישעי' כו יט). יז) איר ברכיה ישעיה צוות לפני הקביה יחיו סתיך נבלתי יקומון. אותן שמתנבלין בשבילן, זה נצלב, למה שמל את בנו. זה נשרף למה, ששומר שבת, זה נהרג, למה שעסק בתורה, לכך נאמר כי מל אורות מליך (שם שם) :

פרק (מד) [מ"ה] כתובים.

[א] ח) שיר למעלות אשא עיני [אל ההרים] (תהלים קכא א). וז"ה מי אתה הר הגדול וגוי (זכרי' ד ז). זה משיח שהוא גדול מן האבות, שנאמר הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישעי' נב יג). ירום מן אברהם, דכתיב הרמותי ידי וגוי' (בראשית יד כב), נ) ונשא מן משה, דכתיב כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא יב). וגבוה מסלאכי השרת, דכתיב וגביהן וגבה להן (יהזקאל א יח). לכך מי אתה הר הגדול נ) [לפני זרובבל למישור], וזרובבל מסי הוא סדוד, שנאמר וכן שלמה רחבעם (בנו) אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו וגוי אסון בנו יאשיהו בנו וכני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים וגוי ובני יהוסם יכניה וגוי ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה וגוי ובני פדיה זרובבל ושמעיה ובן זרובבל משולם וחנניה ושלמים וגוי ובן חנניה פלטיה וישעיה [וגוי] ובני (סכניה) [שכניה] שמעיה וגוי ובן נעריה אליועיני [וגוי ובני אליועיני] הודיהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה (דהיא ג י עד כד), מהו שבעה, מה שכתוב במשיח כי מי בו ליום קטנות וגוי שבעה אלה (זכרי' שם ד י), לכך מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור, אותו שכתוב בו ושפט בצדק דלים והוכיח במישור (ישעי' יא ג). והוציא

הערות ותקונים

(ישעי' ס"ב ג'). ר' סימן בשם ר' יוחנן, אמר להם הקב"ה אף אתם לא שא"הם כהוגן [אלא אם בקשתם לשאול] הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד (ישעי' ס"ט ט"ז), כשם שאי אפשר לאדם לשכוח כפות ידיו כך אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך (שם שם ט"ז). והשני, יבא כנשם לנו כמלקוש יורה ארץ (הושע ו' ג'), אמרו להם הנביאים לא שאלתם כראוי, הגשם הזה עובדי דרכים מצדין בו, בונין גנות רעועות מצדין בו, דורכים גיתות וגרנות מצדין בו, אלא אם בקשתם לשאול דבר של צער, בקשו דבר שאינו של צער לא זו מחבתן עד שאמר לה אחי כמל לישראל. ע"כ. וזה שהביא המקצר, עד אחי' כמל לישראל' ועיין בפסיקתא שם בהערות שלי ותרמה כי לפני בעל' אג"כ הי' נוסחת פארסא מן הפסיקתא. (י) למה שהמל סימן יפה לתחיית המתים. מה חסר ההתחלה וכצ"ל ר"א והיה שארית. יעקב וגוי כמל באת ה', ועל זה החל לדרוש למה שהמל יפה לתחיית המתים, וזה לקוח ג"כ מן התנחומא שם תולדות אות י"ט והובא ג"כ בילקוט סיכה רמז תקניג. (י) א"ר ברכי'. כתנחומא שם אמר רב אריסטי בשם ר' ברכי'. עיין בתנחומא שם הערה קל"ב והבאתי את המאמר מאג"כ שלפנינו והעירוני כי המסדר מאג"כ השמיט המלות אמר רב אריסטי והביא אמר ר' ברכי' לבר כדרך מסדר מאות. שהשמיט מה שלא נכון בעיניו :

[פמ"ד] ח) שיר למעלות וז"ה מי אתה הר הגדול. לקוח מן תנחומא הקדום תולדות אות כי ועיש בהערות שלי. נ) ונשא מן משה. עיין תנחומא שם הערה קל"ח. נ) וזרובבל מסי

את האבן הראשה (זכריי שם ד ז), של אבינו יעקב, שנאי וישכם יעקב בבוקר ויקח את האבן (בראשית כח יח), וכן דניאל אומר חזה הוית עד די (מטורא איתגוירת) (התגורת) אבן די לא בידין וגוי (דניאל ב לד). ומהיכן הוא בא, דרך ההרים, שנאמר מה נאוו [על ההרים רגלי מבושר] (ישעי' נב ז), אותה שעה ישראל מסתכלין ואומרים אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי עזרי מעם הי עושה שמים וארץ:

פרק (מ"ה) ומ"ו תורה.

[א] (ה) ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כח י) וזשיה דרך אויל ישר בעיניו (ושומע לעצה חכם) (משלי יב טו). זה עשו שכתוב בו וירא עשו כי רעות וגוי וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מהלת וגוי (בראשית כח ח ט). ה הוסיף צרה על צרה. דרך אויל ישר בעיניו, ושומע לעצה חכם

הערות ותקונים

הוא סדור. בתנחומא ממי הוא יוצא מורוכבל וורוכבל סדור. ובילקוט ישעי' רמז של"ח ותהליז רמז תהע"ח ממי הוא יוצא סדור, ובתנחומא הנדפס מכבר סוף פ' חולרות אות י"ד שהוסיף הסרטים מסנטובה הגוי וממי הוא יוצא מורוכבל ומי הוא [צ"ל וממי הוא] סדור. ועיין עור שם בהערות קל"ט ק"כ קמ"א קמ"ב ואין להכפיל הדברים: ובכ"י סן. אנ"כ הנופחא משונה אחר הגלות דכתיב וגביהו וגבה רהן. מתחיל שם: ד"א מי אתה רר הגדול, מי אתה מלכות ארום הרשעה, לפני זרובבל לבישור, לפני כתר מלכות דוד, והוציא את האבן הראשה (זכריי שם), יוצא השבטים מן גלות טיטוס, שהוא מלכות ארום הרשעה ומספרד, וכן הוא אומר וגלות התל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלות ירושלים אשר בספרד וגוי (עובדי' א' כ"י) חשוואות חן חן לה (זכריי שם), אלו חיללות... מזה זכוח, שנאמר הנה אלה סרחוק יבואו וגוי (ישעי' מ"ב), וכתיב כי אלה כעב תעופנה: (ישעי' ס' ח'). ומנין שהאבן הראשה הם ישראל, שנאמר כשם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד), ומהו חן חן לה, זו גלות בכל וגלות טיטוס. וורוכבל הוא כורע דור, שנאמר וכן שלמה וגוי וענני שבעה (דח"א ג' י' עד פסוק כ"ד) עד כאן פרט לך הכתיב: עד ענני שבעה, וזהו שאמר כי הנה האבן, [אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני כפתח פתחה (זכריי ג' טו)] האבן, זו כנסת ישראל שנקראו אבן, שג' משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד). אחת, אלו ישראל, שג' תורה אחת ומשפט אחר יהי לכם (במדבר פ"ו ט"ו) [וכתיב] כל איש ישראל כאיש אחר (שופטים כ' י"א). שבעה עינים, אלו שבעה אחים: הודוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה (דה"א ג' כ"ד) (אליזעיו) [ענני] שםמנו עתיד לצאת משיח שיקבץ גלות עמי, הנני מפתח פתוחה (זכריי שם) אני בעצמי אתן בידו כפתח של גאולה, ויפתח הגלות כנוראות וכנפלאות. כמו שעשה משה בפרעה ובמצרים, שג' בימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז' פ"ו). ומנין שעל ידי משיח יפתח הגלות, שנאמר ונתתי טפת ביד דוד על שכמו ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח (ישעי' כ"ב), ואחריו כתיב ותלו עליו כל כבוד בית אביו (שם שם כ"ד). ומי הוא ענני (דניאל שם) זה משיח, שנאמר וארו עם ענני שמיא ככר אנש אתה הוא וגוי (דניאל ז' ג'), הוא משיח עם עם רב ועצום (ויאל ב' כ'), ומהיכן הוא בא, בדרך כתיב כנסיות ובתי סדרשות, שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבושר וגוי (ישעי' נ"ב ז'), ואין הרים אלא חכמים, שנאמר שטעו הרים את ריב ה' (מיכה ז' ב'), ונאמר וליה יחב שלטן ויקר ומלכו (דניאל שם י"ד), [וכתיב] ושפט בצדק דלים (ישעי' י"א ד'), הה"ד והמשיכילים ויהירו כוזהר הרקיע (דניאל י"ב ג') וישראל אוקרים מאין יבוא עזרי (תהלים קכ"א א'), איוה זמן יגיע קין גלות, לצאת מן הגלות וחזרת ואומרת עזרי מן ה' עושה שמים וארץ [שם שם].

[פ"ו] (ה) ויצא יעקב וזשיה דרך אויל, לקוח מן התנחומא הקדום ויצא אות א' והובא בילקוט משלי רמז תתקמ"ט בשם התנחומא ועיין בתנחומא הערה א'. ה הוסיף צרה על צרה.

(משלי שם), זה יעקב, שנאמר ויגד לרבקה את דברי עשו בנה וגוי [מתנחם לך להרגך] (בראשית כו טז). ועד מתי הוא מתנחם, כשיהרוג אותך, ועתה בני שמע בקולי (שם שם טג). אמרה לו כבר שמעת לי ונטלת את הברכות, אף עכשיו שמע לי שתחיה, אמר לה יעקב, וכך היא הדרך שאצא חוץ מדעת אבא, ויאמר לי אף הוא [ואעשה] מיד, ויקרא יצחק אל יעקב וגוי קום לך וגוי (שם כה א"ב). כיון ששמע יעקב אמר לו (ז) תן אכסיתורין (פי' ברכה) אמר לו ואל שדי יברך אותך וגוי. (שם שם ג). מיד וישמע יעקב וגוי (שם שם ז) ויצא יעקב ויפגע במקום (שם שם י), לכך נאמי ושומע לעצה חכם: [ב] (ה) ד"א ויצא יעקב. זשיה בהתהלכך תנחה אותך (משלי ו כב). בשעה שאדם יגע בתורה בהיוו. בשכבך תשמור עליך (שם שם), שהיא משמרת אותו מן ריבה ותולעה. והקיצות היא תשיחך (שם שם), כשיעמדו הכל לדין, היא סניגור שלו ומלמדת עליו זכות. (ו) היא בהתהלכך זה יעקב, שהיה עוסק בתורה כשיצא מבית אביו. בשכבך תשמור עליך, אימתי ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישבב במקום ההוא (בראשית כח יא). היה הוא שוכב והיתה היא משמרתו. והקיצות היא תשיחך. אימתי ויקץ יעקב משנתו (שם שם טו): [ג] (ז) ד"א ויצא יעקב. זשיה רגלי חסידיו ישמור (שי"א כ ט) זה אברהם שדרך אחר המלכים, מי העיר טמורת צדק יקראוהו לרגלו וגוי (ישעי' מא ב). ורשעים בחשך ידמו (שי"א שט), אלו ששה עשר מלכים שהרג [בחסך], שנאמר ויחלק

הערות ותקונים

כ"ה גם בתנחומא. ובילקוט הגוי הוסיף כאם על כאב ועיש הערה ב'. ובכ"י. מן אנ"כ גי' אחרת זה עשו שכתוב בו וירא עשו כי רעות וגו' ויקח את מחלת וגוי על נשיו לו לאשה (בראשית כ"ח ח' ו"ט), מאי על נשיו, הוסיף רשע על רשעתו, הוסיף צרה לאביו על צרתו, שנאמר ותהיו סורת רוח ליצחק ולרבקה (בראשית כ"ז ל"ה), באותה שעה אברהם רבקה ליצחק קצתי כחיי ספני בנות חת (שם כ"ז ס"ו), והלכה מיד ואברהם ליעקב הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך (שם שם ט"ג), ולא יתנחם לעולם עד שיהרוג אותך. שנאמר בני שמע בקולי (שם שם ט"ג) כמו ששמעת לי וירשת הברכות, וקום ברח לך. אמר לה יעקב וכו' כך מוסר ודרך העולם, לצאת הבן לדרך בלא רשות אביו, מיד הלכה רבקה והודיעה ליצחק באימה שעה וישלח יצחק את יעקב כו'. ע"כ מכאן ואילך הוא כמו לפנינו. ג' ושומע לעצה חכם זה יעקב שני ויגד לרבקה. כ"ה גם בתנחומא ובילקוט ששלי רבו חתמים סיים ושומע לעצה חכם זה יעקב שני וישמע יעקב אל אביו ואל אמו והוא כמו שמצא בב"ר סוף תולדות (אות י"ב). (ז) תן לי אכסיתורין. וכ"ה בתנחומא שם. והטלה היא לנכון בשתי ידות ובדפוס ויולגא ואח"כ בכל הדפוסים נשחבשה אכסיתורין. ויש לתקן אכסיתורין והיא מלה יוגת ומירושה ברכת איש לרעהו בהפרדו מאתו בלכתו למסעיו, ועיין טה שהעירותי במסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות הערה קניא. ומרה"ם די לוגאנו ספרש בפנים. פי' ברכה" ספרש לפי הענין. (ה) ד"א ויצא יעקב זשיה בהתהלכך תנחה אותך. הוא בתנחומא שם אות כיובעל אג"כ מהפך הסדר ומאמר השני בתנחומא הביא בתחלה, ובכ"י מן אג"כ נשקט כל אות כי וישם נמצא מאמר אחר זשיה בהתהלכך תנחה אותך, כדרך ארץ, בשכבך תשכור עליך. אם אתה מקיים מה שכתב בתורה ודברת גם בשנהך כביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקוסך (דברים י' ו'). והקיצות היא תשיחך, מלמד שמודעת התורה מה שהיה, ומה שעתיד להיות, שני ויתלום והנה סלם מצב ארצה וגוי כל אותו הענין. (ו) ד"א בהתהלכך זה יעקב. בתנחומא שם הוא מוקדם והובא שם בהתחלת אות ב'. (ז) ד"א ויצא יעקב זשיה רגלי חסידיו ישמור זה אברהם. הובא בילקוט ויצא אות ג'

עליהם לילה וגוי (בראשית יד טו). ד"א רגלי חסידיו ישמור. זה יעקב כשיצא לילך לחרן, שכן הביה אומר לו והנה אנכי עמך ושמרתוך בכל אשר הלך (שם כח טז) ורשעים בחושך ידמו זה עשו, דכתיב כל חשך טמון לצפוניו וגוי (איוב ככו) והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש (עובדי א יח) ורשעים בחשך ידמו. שיצא לדרוף אחר יעקב בעשר שעות, ח) והכנים הביה את השמש, ועשה את היום עשר שעות, שנאמר ויפגע וגוי (בראשית כח יא) והיה עשו עומד בחשך ודומס, ואינו יודע להיכן לילך, ט) למה כי לא בכח יגבר איש (שי"א ב ט), אמר לו הקב"ה, י) שמא גבור את, אף לעתיד לבוא כך הוא עושה לישראל, יב) שנאמר ואורת צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, דרך רשעים כאפילה לא ידעו כמה יכשלו (משלי ד יח ויט). ואם אתה תמיה על הדבר, הרי בעולם הזה היה כבר. שנאמר לא ראו איש את אהיו (שמות י כג). יג) ד"א רגלי חסידיו ישמר. כיון שיצא יעקב מבית אביו לא הוציא בידו אלא מקלו. שנא' כי במקלו וגוי (בראשית לב יא), אמר הביה ליצחק כך עשה לך אברהם אביך, לא נתן לך כל מה שהיה לו, שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (שם כה ה). וכן ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו (שם כד ב). מהו המושל, יג) אמר רב שמואל בר רב יצחק יד) שהשליטו על כל מה שיש לו, ואמר טו) לו אפילו אתה מאכר מה שיש לי. וקח אשה לבני משם, מיד ויקח העבר עשרה וגוי וכל טוב אדניו בידו (שם שם י). טז) זה דייקתי שהלכה בידו, (ויתן אברהם את כל אשר לו וגוי) (שם כה ה), ולא עוד אלא התחיל העבד מחלק. יז) לזו קטלאית.

הערות ותקונים

זכובא בילקוט שמואל רכו פ"ו בשם התנחומא, ובכ"י מן אג"ב נשמט המאמר זה ומתחיל במאמר שלאחריו ד"א רגלי חסידיו זה יעקב. ח) והכנים הקב"ה את השמש ועשה את היום עשר שעות. בתנחומא והכסה הקב"ה את היום ועשה אותו ערב. ובכ"י מן אג"ב והעריב הקב"ה השמש, ובא חושך, ונעשה לילה. ט) למה כי לא בכח יגבר איש, בתנחומא שנאמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב' ט') למה, כי לא בכח יגבר איש (שם). י) שמא גבור את. בתנחומא שמא את סבור להיות גבור. יב) שנאמר ואורת צדיקים כאור נוגה בתנחומא הובא גם הפסוק אור זרוע לצדק (תהלים צ"ו י"א). יג) ד"א רגלי חסידיו ישמר כיון שיצא יעקב מבית אביו. תנחומא שם ויצא את ג'. יד) אמר רב שמואל בר רב יצחק. בתנחומא אמר ר' שמואל בר' יצחק ובכ"י מן אג"ב חסר שם האוכר. יז) שהשליטו על כל מה שיש לו. בתנחומא שהשליטו בכל אשר לו. טו) אפילו אתה מאכר מה שיש לי. בתנחומא אפילו אתה נותן כל מה שיש לי, ובכ"י מן אג"ב אפילו אתה מוצא כל אשר לי. טז) זה דייקתי שהלכה בידו, צ"ל שהלכה בידו. וכן בתנחומא זו היא דייקתי הולך בידו, וזכובא פנימא, שטר סתנה" וכן בב"ד פנ"ט אוה י"א וכל טוב אדניו בידו ר' חלבו אמר זו דייקתי וכ"ה בפרד"א פט"ו, ורש"י עה"ה (בראשית כ"ד י') כתב שטר סתנה כתב ליצחק, וכן בלקח טוב ר' חלבו אמר זו דייקתי, ועיין בערוך ערוך דייקת שכתב פי בלי קורין לשטר צואה דייקתי והביא תרגום ירושלמי טוב אדניו בידו דייקת דרכוניה, ולפנינו ביב"ע כל שטר אפותיקי דרכוניה והסתורגמן הביא בערך דייקת ג"כ כי ת"י דייקתא ספרים אחרים אפותיקה: ובכ"י מן אג"ב מלמד שעשה לו דייקתי להולך בידו, כרי שהיה מראה לקרובי האשה, כרי שניתן לאשה ליצחק בלא שום עיכוב כשיראו כל זה הסתנה. הוספת דברים. יז) לזו קטלאות, בתנחומא קטליות ונוסף שם גם נמיס

ולו סבעות, ושלמה צווח יש ספור ונוסף עוד (משלי יא כד), שברכו הקביה, שנאי ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (בראשית כה יא). ראה כמה עשה אברהם ליצחק, ויצחק לא עשה כן ליעקב, אלא הוציאו ריקן, אמר לו הקביה השבת מן המסכן הזה למחסור לך, שנאמר והשך מיושר אך למחסור (משלי שם). ומה היה לו נסתלקה הימנו שכינה, ואין את מוצא שנדבר עמו אלא בשעה שמת. יח בא וראה מה עשה עשו ליעקב, ראה אותו ריקם, ולא נתרם עליו, אלא אמר הריני קודמו לדרך, ואינו יכול לעבור בדרך, ושם אני הורג, שנאמר כה אמר הי על שלשה וגוי על רדמו בהרב אחיו וגוי (עמוס א יב), ידע יעקב ותלה עיניו להקביה, ועשה לו הקביה נסים, יט ונתן מקלו במים, ונקרע הירדן ועבר, שנאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראשית לב יא). המתין עשו בדרך, ולא עבר משם יעקב, והרגיש שעבר הירדן, מה עשה רדף אחריו, כ שוב קדמו למערה מקום במרחץ. אמר יעקב לא פה ולא דבר יש בידי. כז נכנס אני ומחמם את גופי במרחץ הזה. בא עשו והקיף את המרחץ הזה. בשביל שלא יצא יעקב משם, אלא אמר שהוא מת, אמר לו הקביה רשע כנ כנגדי את מזדווג. כח אני אמרתי לו הנה אנכי עמך וגוי (בראשית כה טו). אמר לו יעקב באותה שעה כך עשית לי על שמך אני בטוח. ויצא יעקב וגוי. כח ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר ואתה אל

הערות ותקנים

ופי המלה ב"ר שרשרת זהב. ובכ"י מן אג"ב קלאות וסבעות של כסף וחב. יח בא וראה מה עשה עשו ליעקב. כמו שהוא לפנינו כן הוא בתנחומא שם אבל באג"ב כתב יד נשתנה הנוסחא ונקצרת וכך איתא שם ועשו הרשע יצא אחר יעקב כדי להרגו ורדף אחריו ומנין, שכך אמר הקביה על פי הנביא על שלשה פשעי אדם וגוי (עמוס א י"א). ושחת רחמי (שם שם) כה ושחת רחמי, שלא רצה עשו הרשע לקיים מצות אחים, שני וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו) ידע יעקב כי היה עשו רודפו, מיד נשא עיניו לשמים, והכה במקלו מי הירדן ויחצו המים הנה והנה ועבר אותו, שני כי במקלי עברתי וגוי, סלמך שנבקע והצירו הקביה הוי וישכב במקום ההוא, הה"ד הנה לא ינום וגוי וכתיב ה' ישמרך וגוי ישמר צאחק ובואך וגוי, ע"ב וכוה נשלם הפרשה וכל השאר ליתא. יט ונתן מקלו במים. עיין תנחומא הערה ס"ו. כ שוב קדמו למערה במקום במרחץ. כ"ה בשתי ידות וכדפוס ווילנא וואלקווא. וכדפוס ווארשיי נתתקן קרמו למערה במקום המרחץ. אולם בתנחומא שם הגי' ויצא אותו במערה מקום דופה למרחץ שבטבריא. והבאתי שם בהערה י"ז בתנחומא כ"י רומי הגי' רדף אחריו ומצאו קדמו למערה מקום הוא דופה למרחץ של טבריא. ובכ"ד פע"ז אות הי איתא כך: אמר ר' לוי אתר הוא תמן מצווח ירדן בחסי טבריא, בבחלה נכנס אבינו יעקב לשם ונעל בפניו עשו, וחחר לו הקביה חתירה כסקום אחר ויצא, הח"ד כי תעבור במים אתך אני ובחירות לא ישמון, והנאון הרדיל העיר שם לעיין באגדת בראשית שהיה שם מערה מקום מרחץ ע"ב ודברי אגדת בראשית לקוחים כהוך התנחומא הקדום. כז נכנס אני ומחמם את גופי במרחץ הזה. בתנחומא אכנס ואחמם במרחץ, וע"ש הערה י"ח. כח כנגדי אתה מזדווג. בתנחומא כנגדו: כח אני אמרתי לו הנה אנכי עמך. בתנחומא מיד א"ל הקביה ליעקב מה אתה טהירא הנה אנכי עמך: כז אמר לו יעקב. בתנחומא הגי' נשתנית קצת. כח ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפלה ב"ר פס"ח אות ט' ובגמרא בבלי ברכות כ"ו ע"ב וסנהדרין צ"ה ע"ב. והעירותי בתנחומא הערה כ"ב, באג"ב אחר שהביא כל המאמר מתנחומא אות ג' סיים והביא גם החחלת התנחומא סאות ד' עד ד"א ויפגע.

תתפלל וגוי' ואל תפגע בי (ירמ' ז טו). אמר דוד הנה לא ינום וגוי' ה' ישמור צאתך ובואך וגוי' (תהלים קכא ד וח):

פרק (מ"ז) [מ"ז] נביאים.

[א] ויברח יעקב שדה ארם (הושע יב יג). (ב) וזיה לך עמי בא בחדריך וגוי' (ישעי' כו כ), לך הסתכל בחדרי לבך, וראה שלא לפיעונותיך הבאתי עליך יסורין, ואין חדרריך אלא כליות, שנאמר נר ה' נשמת אדם הופש כל חדרי בטן (משלי כ כח). ואם באו עליך יסורים אל תפתח את פיך, ותקרא הגר אחר מידת הדין, אלא וסגור דלתיך בערך (ישעי' שם), למה, חבי כמעט רגע (שם שם). שאין היסורין מתעכבין בעולם, עוכרין הן, שנאמר עד יעבור זעם (שם שם). (ג) ר"א לך עמי, בשעה שאתה רואה שעה הצופה, אל תעמוד כנגדה, אלא תן לה טקום, לך עמי וגוי', הסתכלו לי כביכול, בשעה שראיתי שעה הצופה בעונותיכם, נתתי לה טקום, שנא' השיב אהור ימינו וגוי' (איכה ב ג), אף אתם לך עמי וגוי', שכל מי שעמד נגד השעה נפל בידה, וכל מי שנהן טקום לשעה, נפלה בידו, (ג) נבות עמד כנגד השעה, ומה נעשה לו, ויעידוהו וגוי' לאמור ברך נבות אלהים ומלך ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות (מא כא יג), ומי גרם לו, לפי שעמד כנגד השעה. (ד) אבל אברהם נתן טקום לשעה, וברח ממטרוד מלך הכשדים, שנאמר לך לך וגוי'. וילך אברהם וגוי' (בראשית יב א וד). וחזרה השעה ונפלה בידו, שנאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ויאמרו ראה ראינו וגוי' (שם כו כו וכת). יוסף נתן טקום לשעה, בשעה שהיו מוכרין אותו לישמעאלים. (ה) ולא היה יכול לוטר אחיכם אני. אלא שתק ונתן

הערות ותקונים

[במ"ז] (ב) וזיה לך עמי בא בחדריך, תנחומא הקרום ויצא אות ה' וטובא בילקוט שמות רמז קס"ח וישעי' רמז רצ"ט בשם התנחומא, ובאג"ב מהפך הסדר את הסדר את המאמר השני בתנחומא שם המתחיל ד"א לך עמי בא בחדריך הסתכל בחדרי לבך כו' הציג בהתחלתו, ואח"כ הציג התחלת המאמר מתנחומא, בשעה שאתה רואה שעה הצופה באחרונה, כמו שהעירותי בתנחומא הערה כז. (ג) ד"א לך עמי. עיין הערה שלפניה. (ג) נבות עמד כנגד השעה. מה חסר ונמצא לנכון בתנחומא, ונצל בידה שאמר לו אחאב חנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק (מ"א כ"א ב). מה עשה אמר חלילה לי מהי וגוי' [שם שם ג]. ואח"י זה הובא שם ומה נעשה לו כמו לפנינו. ובכ"י מן אג"ב נתקצר. המאמר קצת נבות עמד כנגד השעה שאמר לאחאב חלילה לי מה' סתתי נחלת אבותי לך [מ"א כ"א ג] לשיכך נסקל נבות ונפל ביד השעה. (ד) אבל אברהם נתן טקום לשעה וברח ממטרוד מלך הכשדים, מה נשפט מאמר שלם כמו שהעירותי בתנחומא שם הערה ל' ובצל'. וברח מפני נטרוד מלך כשדים [וחזרה השעה ונפלה בידו והרג ששה עשר מלכים, שנאמר ויחלק עליהם לילה (בראשית י"ד ט"ז), ויצחק נתן טקום לשעה כשעה שאמרו לו פלשתים לך מעמנו (שם כו טז), מיר וילך משם יצחק (שם שם י"ז)] וחזרה השעה ונפלה בידו, שני ואבימלך הלך אליו מגרר, והשמיט מן וחזרה השעה באברהם ער וחזרה השעה ביצחק ונאמר לנכון בתנחומא שם והראי' מן הכתוב לך לך מארצך וילך אברהם, יש למחוק מן הספר, ובכ"י רומי ובכ"י אקספארד מהתנחומא הובא הכתוב לראי' שנאמר צאו כבבל ברחו מכשדים (ישעי' מח כ), ובכ"י מן אג"ב נמצא המאמר בשלמותו בלי חסרון אבל הובא ג"כ הראיות על וברח מפני נטרוד מלך כשדים מן לך לך מארצך וילך אברהם וגוי'. (ה) ולא היה יכול לוטר אחיכם אני. וכ"ה בתנחומא וע"ש הערה ל"ב, ובכ"י מן

מקום לשעה, וחזרה השעה ונפלה בידו. שנא' וילכו גם אחיו ויפלו לפניו וגו' (שם נ יח). יעקב נתן מקום לשעה, וברח מפני עשו, שנאמר ויברח יעקב וגו' (הושע יב יג), וחזרה ונפלה השעה בידו, שנאמר ויקח עשו את נשיו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (בראשית לו ו) לכך נאמר כך עמי בא בחדריך וגו': (ב) ד"א ויברח יעקב. ושיה ערום ראה רעה ונסתר וגו' (משלי כב ג). ו) זה יעקב, ומה ראה וברח. אלא כיון שנמל את הברכות, התחיל עשו מבקש להרגו, שנאמר וישמום וגו' [ואהרנה את יעקב אחיו (בראשית כז ט)]. הלך לו אצל ישמעאל. שנא' וילך עשו אל ישמעאל (שם כח ט), אמר לו יצחק אחיך אבי הוא, ואיני יכול להורגו, אלא בא לך עמי והורגו ז) (ע"ן לעיל בראש הספר) את שאחיק הוא, שבשבילו גרשך

הערות ותקונים

אנ"כ גי' אחרת בשעה שנמכר שתף ולא אמר כלום, ולא שלח כתב לאביו. ה) יעקב נתן מקום לשעה. בתנחומא נמצא לפני זה, משה נתן מקום לשעה, שנאמר ויברח משה מפני פרעה (שמות ב' ט"ו), וחזרה השעה ונפלה בידו, שנאמר גם האיש משה גדול מאד, בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (שם י"א ג'). וגם בכ"י סן אנ"כ נמצא המאמר משה נתן מקום לשעה ושם הוכח הכתוב על וחזרה השעה ונפלה בידו ויקרא אל משה ואל אהרן בלילה וגו'. וע"ן בתנחומא שם הערה ל"ו. ובתנחומא נמצא עוד מאמר דודו נתן מקום לשעה ע"ש וחסר גם בכ"י סן אנ"כ. ו) זה יעקב. בכ"י סן אנ"כ הגי' נשתנית ופתיים עברו ונעשו (משלי שם), זה עשו הרשע שביקש להרגו בשביל הברכות שברכו יצחק אביו, שנאמר וישמום עשו וגו', מה עשה עשו הרשע, הלך אצל ישמעאל ואילך נועץ אני ואתה, ונמשול בכל העולם כלו, א"ל האיך, א"ל עשו, אתה יודע שהי' אביך אהבך אותך כנפשו, שגי' לו ישמעאל יהיה לפניך (בראשית י"ו יח), דעכשיו כשנולד יצחק אחיך, בא אביך וגרשך, והוציאך מביטו ריקם, ואמרה לו אשתו גרש האמה הזאת וגו' [שם כ"א י"א], ולא הניחך לירש מכל אשר לאשר לאביך אמילו פרוסה אחת, כדכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (בראשית כ"ה ז), ולא די מה שעשה לך, אלא אף אותי הוציא, ועתה אתה יודע שאין דין לכן להרוג את אביו, אלא האח יוכל להרוג את אחיו, כשביל נחלתו, שכן מצינו בקין שהרג את הבל אחיו, שנאמר ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגוהו (שם ד' ח'), ועתה הרין נותן לך להרוג את אחיך, שהוציאך מכל ממנוך ומכל אשר לך, ואני כן אהרוג את אחי, ואח"כ נירש את כל העולם כלו, ונהיה אנחנו שנינו שולטין בכל מה שהיה לאברהם אבינו, א"ל ישמעאל איני יכול להאמין הרברים, מפני שאתה הפסן, א"ל עשו, אם אני אקח בתך תאמין לי, א"ל הן, סיר ויקח את סלתת בת ישמעאל וגו' לו לאשה [שם כ"ח ט'], באותה שעה נשא ישמעאל ק"ו בעצמו ואמר אם אהרוג את יצחק אחי, יתייבני הקב"ה, וסביא סארה עלי וצל זרעי, כמו שעשה לקין שהכריתו סן העולם הוה, מוטב לי להניח כל אשר לי, ולא אירש קללתי של מקום, ועשו הרשע לא היה עושה דבר זה, אלא מרוב ערמה שהיה בו, ואמר בלבו כשהוא הורג את אבא, אחרי כן אביא עליו ברין, ואומר לו למה הרגת את אבא, ויתחייב סיר ואהרוג אמתה. ואח"כ אהרוג את אחי יעקב, ואהיה אני סלך על כל העולם כלו, א"ל הקב"ה, רשע סובר אתה כדעתך, שאיני יודע מה שחשבת בלביך, ואני עומד בכל מקום ויודע כל מחשבות הלב, ובנין שכן חשב בלבו אמת רשע, שגי' יען אמרך את שני הגוים וגו' [יחזקאל ל"ה י'], חייך שם הייתי, והריני מפרסמך כל כך לכל באי עולם כמה שרצית לעשות, שגי' כי אני חשפתי את עשו גליתי את ססתריי [ירמיהו כ"ט י'] בשביל שביקש להרוג את אביו ואת אחיו וכל שכניו, שגי' איך נחפשו עשו נכזו מצפוני [עובדי א' י'], וזה שירע יעקב וברח מפניו, לפיכך אמר הכתוב ערם ראה ראה ונחאר וגו' ושיה ויברח יעקב, ורוח הקודש צווחת ואומרת וישלך עליו ולא יחמול סירו ברח ויברח [איוב כו כב]. וע"ן בסגנון אחר ובקיצור במדרש ב"ר פס"ב אות ח' ד"ה וישמום עשו ובשו"ט מומד י"ד אות ב ע"ש. ז) ע"ן לעיל בראש הספר" זה הביא סה"ם די לונאנו. וכוננתו פרק ב'

אברהם מביתו, שכך אמרה שרה גרש האמה הזאת וגוי' (שם כא י). אתה הורג לאהיך ואני הורג ליעקב אחי, ואנו נוטלין כל העולם כולו לעצמינו, ועוד הושב בלבבו לאמור משהוא הורג לאבא, ואני ליעקב אחי, אני בא ברין על ישמעאל, לומר למה הרגת את אבא, ואני הורגו ונטל כל העולם כולו לעצמי, אמר לו הקביה אין ברייה יודעת מה שחשבת בלבבך, שנאמר יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשונה והי' שם היה (יהזקאל לה י). הייך שם הייתי הריני מפרסמך ומודיע לבל, מה שבקשה לעשות, שנאמר כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו (ירמ' סט י), ואין חשפתי אלא פרהסיי, שנאמר תשף הי' את זרוע קדשו וגוי, וגליתי את מסתריו, למה שבקש לשדד (את) זרעו ואהיו ושכיניו (שם שם) ולפיכך ואיננו (שם שם). כשראה יעקב המעשים הללו, אמר מה אני יושב כאן לחבול בנפשי ובנפשו של ישמעאל לכך נאמר ערום ראה רעה ונסת' (משלי כב ג), זשיה ויברח יעקב שדה ארם. ורוה הקדש צווה ואומרת וישלך עליו ולא יחמול טידו ברה יברח (איוב כו כב) :

פרק (מ"ו) (מ"ה) כתובים.

[א] (ב) שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי עזרי כעם הי' עושה שמים וארץ (תהלים קכא א). זשיה ועינכם תראנה וגוי' (מלאכי א ה), ומה לכם לראות מפלתו של שר אדום, מה כתוב למעלה היסגו, כי תאמר ארום רששנו וגוי' (שם שם ד). הרי מפלתו, איני מבקש מכם, אלא שבה וקילום, שנאמר ואתם תאמרו יגדל הי' (שם שם ה). קשה הוא שר של אדום, וכן זכריה אומר ואשוב ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יוצאות וגוי, אמרו ישראל, מאין יבוא עזרי, מן איזה מלכות את נראה, (ג) ומן איזה מלכות את יוצא ומחזיר מלכותך, ואמר והיה באחרית הימים נכון יהיה וגוי' (ישעי' ב ב). וכן דניאל אומר ואני שטעתי ולא אבין הערות ותקונים

אות בי ד"ה וכל מה שחשב עשו בלבו פרסמו הקב"ה וגם שם כתב והובא פניסה, עיין לקמן סוף פרק מ"ב [צ"ל מ"ו] :

[ב] (ג) שיר למעלות זשיה ועינכם תראנה. כל הפרק הזה אין לו קישור כלל וכלל. ובכ"י מן אג"ב כל הפרק הוא בסגנון אחר וזה תוארו : זשיה ועינכם תראנה ואתם האמרו יגדל הי' מעל לגבול ישראל [מלאכי א הי'], אמר הקב"ה לישראל בא וראה מה כתיב למעלה מספוק זה, וכה אמרתיו לעשות עשו הרשע, כי תאמר ארום רששנו וגוי' [שם שם ד], ואח"כ עינכם תראנה, אימתי תהי' הרבר הזה, בעת שיקים הקב"ה את הנפתחתו, והיה כיום החוא יפקוד הי' על צבא הכורום בכורום (ישעי' כ"ר כ"א), מפני שמלכות ארום קשה וכבדה היא, ונמשלה לברזל והקב"ה הוא כעצמו עתיד להחריבה, כחרבו הקשה והחזקה, שנאמר כי רוחה בשמים חרבי וגוי' (ישעי' ל"ד הי'), אימתי כשאהרונג סבאל שר של ארום ואח"כ הנה על ארום תרד ועל עם חרבי למשפט [שם שם], ואף דניאל קרא ואמר אדוני מה אחרית אלה [דניאל י"ב ח], א"ל הקב"ה כבר קדמך הנביא ואמר והיה באחרית הימים נכון יהי' וגוי' (ישעי' כ"ב כ). וכן הוא אומר והלכו עמים רבים וגוי' [שם שם ג], באותה שעה אתם תאמרו יגדל הי' מעל לגבול ישראל [מלאכי שם א הי'], אימתי כשעינכם תראה כל אלה, ובכל אלה יאמרו ישראל עזרי כעם הי' עושה שמים וארץ [תהלים קכ"א ב], (ג) ומן איזה מלכות את יוצא ומחזיר מלכותך המלות שלאחר זה. ואמר והי' באחרית הימים נכון יהי', כיוותרות ונשתרבה כשורה שלאחריה :

ואומרה אדוני מה אחרית אלה (רניאל יב ח). אמר לו הקב"ה כבר הנביא קידסך ואמר והיה באחרית הימים נכון יהי וגו' (ישעי' שם). והלכו עמים רבים וגו' (שם שם ג). אותה שעה עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ:

פרק (מ"ח) [מ"ט] תורה.

[א] ה' וירא ה' כי שנואה לאה (בראשית כט לא). ושיה סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קס"ה יד). ב' אין מידותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, [מדת בשר ודם] כשיש לו אוהב עשיר ג' הוא טרבק עמו ונכסף לו. ד' וכשרואה שמטה ידו והעני, ה' אינו סופנו. (פי' משיבו) עוד אלא נותן עליו אבן, אבל הקב"ה כשהוא רואה לאדם שנכסף ומטה ידו נותן לו יד וזוקפו, שנאמר סומך ה' לכל הנופלים וזוקף (ה') לכל הכפופים (שם שם) ו' העומדים אינו אומר כאן, אלא סומך ה' לכל הנופלים, וזוקף לכל הכפופים, לכל הנצבים לא נאמר, אלא לכל הכפופים, אם כן אף הרשעים אם יפלו סומך הוא אותן, שנאמר סומך ה' לכל הנופלים, מה ושלום, שאם נפלו אין להם תקומה, שנאמר שם נפלו פעלי און רתו ולא יכלו קום (תהלים לו יג), ולמה, שנאמר יהיו כמוץ לפני רוח וגו' (שם לה ה), אבל הצדיקים כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (שם לו כד), הוי סומך ה' לכל הנופלים: [ב] ז' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה. כיון שראה ללאה ששנואה אמר האיך אני מחבבה בפני בעלה: אלה הרי אני זוקפה ונותן לה בנים תחילה, כרי שתהא אהובה בהן בפני בעלה, לפיכך ויפתח את רחמה, ח' וכן עזרא אומר וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות (דה"א ב' יח), ט' אמר ר' ברכיה אשתו היתה, ולמה נקראת עזובה, שהיתה עזובה

הערות ותקונים

[פ"מ"ט] ה' וירא ה' כי שנואה לאה ושיה סומך ה'. לקוח מן תנחומא הקדום ויצא אות י'. וחובא בילקוט תהלים רמז תתפ"ח וכן בילקוט תהלים רמז תשכ"ח (ובשעות מצוין ברמז חשכ"ח, מדרש וציל תנחומא). ב' אין מידותיו של הקב"ה כמתחומא חובא זה בשם ר' חייא ובעל אג"ב השמיט שם האומר וכן העירתי שם בהערה ע"ז. ג' הוא טרבק עמו ונכסף לו. כ"ה בכל הרפוסים גם בשתי ידות. וצ"ל ונכסף לו, ובתנחומא שם נרבק בו ונכסף לו וכן באג"ב כי ונכסף לו. ד' וכשרואה שמטה ידו והעני. בתנחומא וכיון שמטה ידו ונעשה עני, וע"ש בהערה ע"ח כי באיזה כ"י ובילקוט הגי' כיון שהוא רואה שמטה ידו. ה' אינו סופנו, מתי"ס ר' לונגו כתב, פי' משיבו; אבל בכ"י מן אג"ב הגי' אינו סובלו ובתנחומא איתא מלעיג עליו. ובכ"י מן התנחומא הגי' מירש מסנו ולא עוד אלא מלעיג עליו ע"ן שם הערה ע"ט. ובאג"ב הוסף המסדר הסלות, אלא נותן עליו אבן והכוונה משפלו עד לארץ, ו' העומדים אינו אומר כ"י לכל הנצבים. לא נאמר. כפל לשון, ובתנחומא סומך ה' לכל הנופלים לא נאמר לכל העומדים אלא לכל הנופלים, ותו לא וע"ש הערה פ'. ז' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה כיון שראה ללאה כ"י. וכן בכ"י סתחיל מאמר חרש ד"א וירא ה', אבל בתנחומא הוא המשך המאמר שהחל לדרוש על וזוקף לכל הכפופים כמו שהעירתי שם בהערה פ"א. ח' וכן עזרא אומר. הסופר מעה וכתב, וכן עזרא אומר והוא פסוק ברי"ה אבל בכ"י מן אג"ב נאמר וכן הוא אומר, וכן בתנחומא איתא וכן הוא אומר, וראיתי בשתי ידות חובא וכן דוד אומר נשתבש מן, הוא נעשית, דורי וכדפוס ווילנא בשעות וכן עזרא אומר במקום וכן הוא אומר ומשכשתא כיון דעל על ונשאר המעות בכל הרפוסים. ט' אמר ר' ברכיה. כן מובא בשמו בתנחומא שם; וכן

וכעורה, לפיכך אמר הקב"ה הרי אני נותן לה בנים, כדי שתהיה נאה בהן, שנאמר ואלה בניה ישר ושובב וארדון (שם שם), לכך נאמר סומך ה' לכל הנפלים: [ג] י' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה. וז"ל כי תהיון לאיש (דברים כא טו), א"ר ברכיה איש זה יעקב, שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כה כו). שתי נשים (דברים שם), רחל ולאה, האחת אהובה (דברים שם), זו רחל, דכתיב ויאהב גם את רחל (בראשית כט ל), והאחת שנואה (דברים שם) זו לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה. (בראשית כט לא): וילדלו בנים אהובה והנשואה (דברים שם), שתיהן ילדו לו, מה שהעמידה לאה, העמידה רחל, (יג) לאה העמידה מלכים, ורחל העמידה מלכים, לאה העמידה נביאים, ורחל העמידה שופטים, (יז) והיה הבן הבכור לשנואה (דברים שם), זה ראובן, שנאמר ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן (בראשית כט לב). והיה ביום הנחילו וגוי' (דברים שם), בשעה שבקש יעקב ליפטר מן העולם ויקרא יעקב אל בניו וגוי' (בראשית מט א). לא יוכל לבכר את בן האהובה (דברים שם). ליוסף, למה כי את הבכור בן השנואה יכיר (דברים שם יז) [זה ראובן שנאמר ראובן בכורי אתה (בראשית מט ג)] אע"פ שאמרתי גנותו פחו כמים אל תותר כי עלית וגוי' יצועי עליה (שם שם ד). מהו עליה, כשיבוא משה אותו שכתב בו עליה וגוי' (שמות יט ג), הוא פודה אותך, כיון שעמד משה בקש רחמים עליה, שנאמר יחי ראובן (דברים לג ו), אמר לו הקב"ה ואל ימות, נמצא (יז) נוטל דימוס מפי שנים, שנאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים (דברים כא יז) יחי ראובן, בעולם הזה. ואל ימות לעולם הבא, כי הוא ראשית אונו וגוי'. וכתב כחי וראשית אוני (בראשית מט ג). לכך וירא ה' כי שנואה לאה: [ד] טו' ד"א וירא ה' כי שנואה לאה. וז"ל היתה לי נחלתי כאריה ביער וגוי' [על כן שנאתיה] (ירמ"י יב ח), מהו וירא ה' כי שנואה, שראה הקב"ה שהיא עתידה להוציא בנים רשעים, וקרא אותה שנואה, ואילו הן, יהורם אחז יואש מנשה אסון יהויקים צדקיהו, יהורם כתיב בו, וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב (מ"ב ח יח), השני אחז, מה כתיב בו, ולא עשה הישר בעיני ה' אלהיו כדוד אביו (שם טז ב). אמר לו ישעיה העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע"י ז יא), אמר לו שבקש אתה שיחיו המתים, או שיעלה קרתי, או שירד אליהו, אמר לו אחז יודע אני שיש בך כח

הערות ותקונים

הוא בשמ"ד מ"א אות כ"א ובתרגום ד"ה א"ר ד"י י' ד"א וירא ה' וז"ל כי תהיון לאיש. תנחומא שם אות י"ג. והמאמר בתנחומא מאות י"א הביא בעל אג"ב במאמר שלאחריו באות ח"י. (ה) א"ר ברכ"י איש זה יעקב. בתנחומא הוא בלי שם האומר ובעל אג"ב הוסיף פה את שם ברכ"י. והוסיף בטעות והובא במאמר שלפניו. (יג) לאה העמידה מלכים. עיין ב"ר מ"ע אות מ"ז ועיין סוכה כ"ז ע"ב. (יז) והי' הבן הבכור לשנואה זה ראובן שני' ותהר ותלד בן וגוי'. וכ"ה בכ"י מן אג"ב, וליתא בתנחומא. (יז) נוטל דימוס. פי' בלי מחילה ופליחה, עיין תנחומא שם הערה צ"א. טו' ד"א וירא ה' וז"ל היתה לי נחלתי. לקוח מן תנחומא הקרום ויצא אות י"ד. ובילקוט ירמ"י רמז רצ"ג מובא בשם התנחומא ד"א אומללה יולדת השבעת אלו ו' רשעים

לעשות, אלא איני מבקש שתתכבר בשבילי, שנאמר ויאמר אחו לא אשאל ולא אנסה את ה' (שם שם יב), השלישי יואש אע"פ שכתוב בו ויעש יואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן (מ"ב יב ג), כיון שמת יהוידע הכהן [נעשה רע, שנאמר] באו שרי יהודה וישתחוו למלך או שמע המלך אליהם ויעזבו את בית ה' אלהי אבותיהם ויעבדו את (אשרים) [האשרים] ואת העצבים (דה"ב כד יז ויח). (טו) הרביעי מנשה, שנאמר וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' וגו' (מ"ב כא ז). החמישי אמון, מה כתיב בו [ויעש הרע בעיני ה' כאשר עשה מנשה אביו] ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם ולא נכנע מלפני ה' כהכנע מנשה אביו (דה"ב לג כב כג). הששי יהויקים, מה כתיב שם יותר דברי יהויקים ותעבותיו אשר עשה (שם לו ח), (י) ולא דיו אלא שמאם במילה ומשך לו ערלה. השביעי צדקיה, ומה כתיב בו ויעש הרע בעיני ה' [אלהיו] ולא נכנע מלפני ירמיהו הנביא ספי ה' (שם שם יב), הרי שבעה מלכים רשעים, לפיכך הנביא צווח אומללה יולדת השבעה (ירמ"י טו ט). לכך נאמר וירא ה' כי שנואה לאה, ראה מה עתיד לצאת מבני לאה וקרא אותה שנואה, וירא ה' כי שנואה לאה: [ך] (יח) ד"א וירא ה' בפני מי היתה שנואה, בפני בעלה, למה שהוכיחה אותו, אימתי, שנאמר ויעבד יעקב ברחל וגו' כימים אחדים (בראשית כט כ). מה שאמרה לו דבקה אמו, וישבת עמו ימים אחדים (שם כו מד). ויאהב יעקב (בראשית ב"ט יח). ויאמר יעקב אל לבן הכה וגו' (שם שם כא), ויהי בערב וגו' (שם שם כג), כל הלילה היה משמש עמה סבור שהיא רחל, כיון שעמד בכוקר והנה היא לאה, אמר לה ברתיה דרמאה, למה רמית אותי, אמרה לו ואת לא רמית באביך, כשהיה אומר לך האתה זה בני עשו והיית אומר אנכי עשו בכורך (בראשית כז יט), ואת אומר למה דימיתני, אביך לא אמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (שם שם לה), ומתוך הדברים הללו שהוכיחה אותו התחיל שנואה, אמר הקביה אין רפואתה של זו אלא אם יהיה לה בנים, הריני נותן לה בנים, (ט) ובעלה נכסף לה, לפיכך וירא ה' כי שנואה לאה. [ויפתח את רחמה], ודוד סקלם ואומר עושה משפט לעשוקים וגו' ה' סתיר אסורים (תהלים קמו ז):

הערות ותקונים

הזרם. יהואש אחו מנשה אמון יהויקים צדקיהו, וכן אמר ישע"י שאל לך אות, מוכא בילקוט ישע"י רמו רע"ז בשם התנחומא. (ט) הרביעי מנשה שני וישם את פסל האשרה. בתנחומא שם הובא הכתוב וישם את פסל הסל אשר עשה בבית האלהים וגו' (דה"ב ל"ג ז) כמו שהעירותי שם בחערה צ"ג. (י) ולא דיו אלא שמאם במילה ומשך לו ערלה. עיין וי"ד מ"ט אות ז' הד אמר שמשך לו ערלה, ובתנחומא נוסף עור ונכנס כפתח שיצא. וכן בוי"ד שם דאמר ר' יוחנן כללו של דבר כפתח שיצא בו נכנס ובאג"ב נשטמו המלות, ונכנס כפתח שיצא כמו שהעירותי בתנחומא הערה צ"ה. (יח) ד"א וירא ה' בפני מי היתה שנואה. לקוח מן תנחומא הקדום ויצא אות י"א ובתנחומא שם אות ה' הוא סוקרם שם והובא שם באות י"א. ולפנינו באג"ב הלשון משוכש ויש לחקן עפי' התנחומא כמו שהעירותי שם הערה פ"ד. (ט) ובעלה נכסף לת. בתנחומא זכעלה נכסף לת.